

Efter muck.
Från anstalt till livet i frihet

BRÅ-rapport 2001:2

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundtjänst, 106 47 Stockholm. Telefon 08-690 91 90,
fax 08-690 91 91, [e-post order.fritzes@liber.se](mailto:order.fritzes@liber.se)

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm. Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75,
e-post info@bra.se

BRÅ på Internet: www.bra.se

ISSN 1100-6676, ISBN 91-38-31771-0

Omslag: Johanna Blomberg

Tryck: Elanders Gotab, Stockholm 2001

© Brottsförebyggande rådet

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	6
Frivårdens arbete med de villkorligt frigivna klienterna	6
Brottslighet och annan misskötsamhet under övervakningen	7
Klienternas situation och frivårdens hjälpinsatser	7
Frivårdens syn på det egna arbetet och samarbetet med andra	8
BRÅ:s bedömningar	8
Inledning	9
Bakgrund	9
Frivårdens uppgift	9
Syfte	10
Metod och material	12
Frivårdens arbete med de villkorligt frigivna klienterna	13
Hälften besöktes av frivården inför frigivningen	13
Frivården deltog sällan i anstaltens behandlingsplaner	14
Behandlingsplaner efter frigivningen dröjde ofta	14
Behandlingsplanernas innehåll varierade	14
Få behandlingsplaner reviderades	15
Fler än hälften hade lekmanövervakare	15
Lekmanövervakarna hade tätare kontakt med klienterna än tjänstemannaövervakarna	16
Samtal dominerade	18
Brottslighet och annan misskötsamhet under övervakningen	20
Hälften dömdes eller misstänktes för nya brott efter frigivningen	20
De flesta misskötte övervakningen någon gång	21
Få ärenden till övervakningsnämnden	22
Klienternas situation och frivårdens hjälpinsatser	23
Bostadssituationen förbättrades	23
Inte många hade fått arbete	24
Socialbidrag var den vanligaste försörjningskällan	24
Få behövde hjälp med sin fysiska hälsa	25
Många behövde hjälp med sin psykiska hälsa	26
Många klienter hade fortfarande missbruksproblem	26
Socialt kontaktnät – frivården höll sig utanför	27
Fritid – ett lågprioriterat område	28
Kontakten med myndigheter och instanser varierade	28
Samarbete med andra myndigheter och instanser	29
En sammanfattande bild av den sociala situationen	30

Frivårdens syn på det egna arbetet	33
Kontakten med klienterna var i de flesta fall god.....	33
Frivårdens resurser var ofta otillräckliga.....	33
Klienternas syn på övervakningen.....	33
Diskussion och slutsatser	35
Startpunkten för övervakningstiden.....	35
Återfall i brott och annan misskötsamhet	36
Livet i frihet och frivårdens hjälpinsatser.....	36
Samarbetet	38
Prioriteringar och arbetssätt.....	38
Referenser	40
Bilagor	41
Bilaga 1. Tabeller.....	41
Bilaga 2. Metod.....	43
English summary	47

Förord

Kriminalvårdens arbete med frigivningsförberedelser har kommit att stå allt mer i fokus för det kriminalpolitiska intresset. År 1999 fick BRÅ i uppdrag av regeringen att belysa kriminalvårdens arbete med frigivningsförberedelser.

Rapporten är den andra av två i undersökningen ”Från anstalt till livet i frihet”, där en grupp kriminalvårdsdömda följs från anstaltsvistelsen till tiden efter frigivningen. En tidigare rapport beskriver hur anstalterna arbetar med frigivningsförberedelser. Den här rapporten beskriver hur frivården tar över arbetet med återanpassning av de villkorligt frigivna och fokuserar på tiden efter frigivningen. För närvarande pågår ett omfattande utvecklingsarbete med frigivningsförberedelser inom kriminalvården.

Rapportens författare är Lottie Wahlin och Inka Wennerberg, båda verksamma vid BRÅ. Medarbetare vid datainsamlingen har varit Johanna Osberg, praktikant vid BRÅ. Forsknings- och dokumentationskonsulenten Britta Kyvsgaard, danska Justitsministeriet och företrädare för Kriminalvårdsstyrelsen, har läst rapporten och lämnat värdefulla synpunkter.

Stockholm i februari 2001

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Stina Holmberg
Enhetschef

Sammanfattning

Syftet med studien är att undersöka hur kriminalvården arbetar med förberedelser inför villkorlig frigivning och med återanpassning efter frigivningen. I undersökningen följs en grupp kriminalvårdsklienter från en månad före villkorlig frigivning från anstalt, till cirka sex månader efter frigivningen. En första delrapport, som redovisar kriminalvårdsanstaltens frigivningsförberedelser, har utgivits ("Från anstalt till livet i frihet – inför muck", 2000). Den här delrapporten redovisar frivårdens uppföljningsarbete med de villkorligt frigivna klienterna och belyser bland annat följande frågor: *Frivårdens behandlingsplanering och hantering av misskötsamhet; klienternas återfall och utvecklingen av deras sociala situation samt frivårdens arbete med hjälp och stöd.*

Rapporten baseras huvudsakligen på uppgifter från klienternas frivårdshandläggare sex månader efter frigivning från anstalt. Men i materialet ingår också handläggarnas uppgifter en månad efter frigivningen, de intagnas egna uppgifter före frigivningen och registeruppgifter från belastnings- och misstankeregistret samt från det Centrala kriminalvårdsregistret. Ett antal klienter telefonintervjuades efter sex månader i frihet, som ett mer kvalitativt komplement till handläggarnas uppgifter. 95 klienter valdes ut från en ursprunglig grupp på 557 personer, som dömts till minst sex månaders fängelse och som skulle frigges i november till december 1999 samt ställas under övervakning efter frigivningen. Klienterna delades in i grupper efter utdömd strafftid (6-23 månader respektive 24 månader eller längre) och tidigare brottsbelastning (högst en tidigare fängelsedom respektive minst två tidigare fängelsedomar). Efter sex månaders övervakning fanns 73 klienter kvar i urvalet. De övriga hade fallit bort av olika anledningar.

Frivårdens arbete med de villkorligt frigivna klienterna

De flesta av klienterna hade någon form av kontakt med frivården före frigivningen, vanligen genom telefonsamtal. Enligt regelverket skall frivården besöka den intagne om det är möjligt. Cirka hälften av klienterna hade besökts av sina frivårdshandläggare.

Anstalterna och frivården hade samarbetat endast i en femtedel av fallen beträffande behandlingsplaneringen, bland annat beroende på att behandlingsplaner i vissa fall saknades vid anstalterna och att frivården fått framställan om övervakning i ett sent skede. Den behandlingsplan som skall utformas för övervakningen, hade i hälften av fallen upprättats inom föreskriven tid – senast en månad efter frigivningen. Detta berodde vanligen på att klienterna dragit sig undan kontakt med frivården. Klienterna hade dock i de flesta fall medverkat i planeringen. Uppföljning och revidering av planerna bör ske minst var tredje månad, men endast en femtedel av planerna hade reviderats någon gång under

uppföljningsperioden. Det var närmare två tredjedelar av klienterna som hade lekmannaövervakare, varav de flesta hade förordnats redan under anstaltstiden. Detta ligger väl i linje med direktiven. Kontaktfrekvensen mellan övervakare och klienter var god, ofta tätare än den rekommenderade minimigränsen. Det vanligaste innehållet i kontakterna mellan övervakare och/eller handläggare och klient var samtal. Att utföra fritidsaktiviteter med klienterna var ovanligt, även när det gällde lekmännens kontakter.

Brottslighet och annan misskötsamhet under övervakningen

Hälften av klienterna dömdes och/eller skäligen misstänktes för brott under uppföljningsperioden. De som återföll tillhörde så gott som uteslutande de högbelastade klienterna, främst de som även hade varit dömda till kortare straff. De flesta hade åtminstone någon gång under övervakningsperioden misskött sig, oftast genom att inte hålla den överenskomna kontakten med frivården. Men det förekom även att klienterna hade misskött sig genom missbruk eller kriminalitet. Trots att missbruk (av narkotika) är ett lagbrott och i kriminalvårdens allmänna råd skall betraktas som misskötsamhet, tycks det inte finnas någon enhetlig syn på detta inom frivården. De flesta klienter som misskötte sig fick en tillsägelse av frivårdshandläggaren. En femtedel av de fall där klienterna misskött övervakningen sanktionerades av övervakningsnämnden genom erinran, varning, omhändertagande och, i något enstaka fall, förverkande av den villkorliga friheten. Övervakningsnämnden fattade inte i något enda fall beslut om att tilldela misskötsamma klienter en föreskrift.

Klienternas situation och frivårdens hjälpinsatser

De villkorligt frigivna är i stor utsträckning en tungt belastad grupp med en svår social situation. En del av dem är därtill omotiverade att bryta en kriminell livsstil och vill inte ha någon hjälp från frivården. Att under övervakningstiden försöka förbättra deras situation är alltså en viktig men svår uppgift. Studien tyder på att denna målsättning uppnås i begränsad utsträckning.

Frivårdsklienternas sociala situation hade i stort sett *inte* förbättrats under uppföljningsperioden. Enda undantaget var bostadssituationen, som före frigivningen varit oordnad i drygt hälften av fallen mot endast 15 procent efter sex månaders övervakning. De högbelastade klienterna, framför allt de med korta strafftider, hade fortfarande den mest utsatta situationen. Frivården hade inte hjälpt till i så stor omfattning, om man betänker hur klienternas situation såg ut och hur hjälpbehövande de bedömdes vara. De vanligaste orsakerna till att inte ha bistått med hjälp var att klienterna var omotiverade, inte ville ha hjälp, inte skötte kontakten med frivården, ordnade situationen själva eller fick hjälp på annat håll. De områden som klienterna bedömdes behöva hjälp med i

störst utsträckning var sysselsättning och ekonomi. När det gällde det sociala nätverket saknade frivårdshandläggarna i relativt stor utsträckning kunskap om klienternas förhållanden, liksom även vårdarna vid anstalterna hade gjort.

Frivårdens syn på det egna arbetet och samarbetet med andra

Frivårdshandläggarna tyckte vanligen att kontakten med klienterna var god och att deras klienter var nöjda med dem som handläggare eller övervakare. Av de klienter som telefonintervjuades efter frigivningen ansåg de flesta också att kontakten med frivården fungerade bra. Frivårdshandläggarna tyckte att de inte hade tillräckliga möjligheter att sköta sitt klientarbete på ett tillfredsställande sätt, främst på grund av tidsbrist. Villkorligt frigivna klienter ägnas också liten tid i förhållande till andra frivårdsklienter. Det kan bland annat bero på att de redan avtjänat sitt fängelsestraff och förmodas ha fått den mesta hjälpen på anstalterna, till skillnad från andra klienter inom frivården. Emellertid var hjälpinsatserna på anstalterna för personerna i undersökningen knappast tillräckliga. Gruppen som helhet kan beskrivas som tydligt hjälpbehövande. En stor del av frivårdens roll är att vara kontaktförmedlare, varför det är av stor vikt att samarbetet med andra myndigheter och instanser fungerar väl. Samarbetet med socialtjänsten ansågs vanligen fungera bra, medan psykiatri och arbetsmarknadsmyndigheterna inte bedömdes samverka med frivården i önskad utsträckning. Dessa instanser ansågs ha dåligt med resurser och inte prioritera kriminalvårdens klienter.

BRÅ:s bedömningar

Utifrån undersökningsresultatet gör BRÅ följande bedömningar: Kriminalvården bör sträva efter att frivården skall få framställan om övervakning i god tid före frigivning från anstalt, så att kontakt kan etableras och frigivning samt övervakning planeras enligt riktlinjerna. Eftersom återfallsfrekvensen är hög bland villkorligt frigivna klienter bör frivården reagera snabbt vid misskötsamhet. Det är angeläget att kriminalvården verkar för att skapa gemensamma rutiner för hantering av misskötsamhet, i synnerhet vad gäller missbruk. Det är också angeläget att frivården gör en grundlig bedömning av klienternas situation och behov samt arbetar med stringens och systematik i motivationsarbetet och uppföljningen av arbetet, oaktat vem som bistått klienterna med hjälp. Kriminalvården bör även finna bättre former för att utveckla samarbetet mellan anstalt och frivård, för att underlätta övergången till ett liv i frihet. Det är av betydelse att de myndigheter som handlägger ärenden av frivårdens klienter lägger vikt vid att samarbeta med varandra, eftersom dessa enligt normaliseringsprincipen skall bistå med praktisk hjälp.

Inledning

Bakgrund

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) fick år 1999 i uppdrag av regeringen att belysa kriminalvårdens arbete med frigivningsförberedelser. BRÅ har därför studerat hur kriminalvården arbetar med frigivningsförberedelser i anstalt och med återanpassning efter villkorlig frigivning. En grupp intagna har följts under en period från tiden på anstalt till efter frigivningen. En första delrapport ”Från anstalt till livet i frihet - inför muck”, som redovisar anstalternas arbete före villkorlig frigivning, har utgivits (BRÅ, 2000).

Undersökningen visade att de intagna i många fall frigavs till en oordnad social tillvaro. Anstalterna hade bidragit med hjälp till de intagna främst genom att förmedla kontakt med andra myndigheter och instanser, men även genom att bevilja permissioner så den intagne exempelvis skulle kunna besöka frivården eller andra myndigheter. De intagna som hade fått hjälp var oftast nöjda med den. Majoriteten av de intagna ansåg att de hade en bra relation till sina kontaktmän. Undersökningen fann emellertid brister i anstalternas arbete med planering och dokumentation.

I den här delrapporten redovisas hur frivården tar över arbetet med de intagna. Frivårdens arbete påbörjas redan före frigivningen, men främst handlar rapporten om tiden efter frigivningen, då klienterna står under övervakning.

Frivårdens uppgift

Frivården är den verksamhetsgren inom kriminalvården som verkställer kriminalvård i frihet. Frivården var i mars år 2000 organiserad i 44 frivårdsenheter. Frivårdens uppgift är att utföra personutredningar och att verkställa skyddstillsyn, övervakning av villkorligt frigivna, villkorlig dom med samhällstjänst och intensivövervakning med elektronisk kontroll. Av de cirka 12 000 klienter, som i genomsnitt var aktuella hos frivården år 1999, utgjorde villkorligt frigivna drygt en tredjedel. Dygnskostnaden för villkorligt frigivna är lägre än för andra klienter inom frivården. Totalt kostade frivårdens arbete med villkorligt frigivna cirka 94 miljoner kronor (Kriminalvårdsstyrelsen, 2000a). En intagen, som avtjänar ett tidsbestämt fängelsestraff, blir villkorligt frigiven efter två tredjedelar av den utdömda tiden, dock efter att minst en månad har avtjänats¹. Efter den villkorliga frigivningen följer en prøvotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst ett år. Inför varje villkorlig frigivning görs

¹ Det gamla systemet med halvtidsfrigivning tillämpas fortfarande för de intagna som dömdes före år 1999 (26 kap 6 § BrB). Det finns även undantag då senareläggning av villkorlig frigivning tillämpas (26 kap 7 § BrB).

en prövning av om den intagne är i behov av övervakning. Utgångspunkten är främst risken för återfall i brott och om övervakningen kan tänkas bidra till att den dömda avhåller sig från brott. Beslut om övervakning fattas av frivården efter rekommendationer från anstalten. Antalet klienter med övervakning efter den villkorliga frigivningen utgjorde år 1999 cirka två tredjedelar av det totala antalet villkorligt frigivna (Kriminalvårdsstyrelsen, 2000a). Övervakningstiden upphör utan särskilt beslut ett år efter den villkorliga frigivningen men kan, efter särskilt beslut från övervakningsnämnden, upphöra tidigare eller förlängas.

Frivården skall tillsammans med anstalterna förbereda frigivningen för de intagna som kan bli aktuella för övervakning. Efter frigivningen består frivårdens uppgift av att arbeta med dessa klienter, för att främja deras återanpassning och verka för att de inte återfaller i brott. De redskap som frivården förfogar över är tillsyn samt förmedling av stöd och hjälp (26 kap 14 § BrB). Med tillsyn menas att klienten är skyldig att hålla regelbunden kontakt med övervakaren och hålla övervakaren underrättad om bostad, sysselsättning och försörjning. Vid misskötsamhet, det vill säga brott mot de allmänna skötsamhetskraven (26 kap 14 § BrB), kan övervakningsnämnden besluta om olika former av sanktioner. Med stöd och hjälp menas att klienten kan få råd av frivårdshandläggaren i olika frågor och hjälp med att kontakta andra myndigheter och organisationer. För att tillgodose klienternas behov av till exempel bostad, försörjning och vård skall frivården enligt normaliseringsprincipen samarbeta med andra instanser. Normaliseringsprincipen innebär att kriminalvårdens klienter har rätt till samhällets hjälp och stöd i samma utsträckning som andra medborgare.

Utöver de medel som anges av lagen – tillsyn och förmedling av stöd och hjälp – kan frivården använda sig av påverkan (motivationsarbete och attitydbearbetning). Påverkan kan exempelvis ske inom ramen för olika typer av programverksamhet som bedrivs inom kriminalvården. Programverksamheten bedrivs lokalt och utbudet kan därför variera mellan olika regioner. År 2001 inleddes en försöksverksamhet med nationella program (Kriminalvårdsstyrelsen, 2000b). Programverksamheten är frivillig såtillvida att klienten inte har meddelats en föreskrift om deltagande i program. För villkorligt frigivna skall programverksamheten i första hand ha genomförts under anstaltsvistelsen. Enligt undersökningen hade endast knappt hälften av de intagna deltagit i programverksamhet under anstaltstiden (BRÅ, 2000).

Syfte

Denna delrapport fokuserar på hur frivården arbetar med villkorligt frigivna för att främja deras möjligheter till ett normalt liv och förhindra återfall i brottslighet.

Följande frågor belyses:

Hur arbetar frivården med klienterna beträffande behandlingsplanering, lekmanövervakning, kontakt med klienterna och hantering av misskötsamhet? En beskrivning görs av frivårdens arbete med klienterna före och efter frigivningen i förhållande till kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd.

1. *Hur arbetar frivården med klienterna beträffande behandlingsplanering, lekmanövervakning, kontakt med klienterna och hantering av misskötsamhet?* En beskrivning görs av frivårdens arbete med klienterna före och efter frigivningen i förhållande till kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd.
2. *I vilken utsträckning återfaller klienterna i brott efter villkorlig frigivning?*
3. *Hur ser klienternas personliga och sociala situation ut sex månader efter villkorlig frigivning och hur har deras situation förändrats sedan frigivningen?* Situationen beskrivs utifrån områdena bostad, sysselsättning, ekonomi, fysisk och psykisk hälsa, missbruk, socialt kontaktnät och fritid.
4. *På vilket sätt och i vilken utsträckning arbetar frivården med stöd och hjälp till klienterna?* Frivårdens hjälp beskrivs utifrån områdena bostad, sysselsättning, ekonomi, fysisk och psykisk hälsa, missbruk, socialt kontaktnät och fritid.
5. *Får olika klientgrupper hjälp i samma utsträckning?*
6. *Hur ser frivårdens samarbete med andra myndigheter och instanser ut för att tillgodose klienternas behov?*

Metod och material

I undersökningen följs en grupp fängelsedömda under ungefär sju månaders tid; från cirka en månad före den villkorliga frigivningen till och med sex månader efter frigivningen. Denna delrapport är baserad på uppgifter som samlats in vid tre ungefärliga tidpunkter; en månad före frigivning, en månad efter frigivning och sex månader efter frigivning.

Urvalsramen bestod av totalt 557 personer. Personerna hade dömts till minst sex månaders fängelse och skulle frigges i november och december 1999 och då ställas under övervakning. I urvalsramen ingick inte personer som skulle utvisas eller var placerade enligt 34 § (KvaL). Urvalet bestod av 95 personer som intervjuades en månad före frigivningen. Även kontaktmännen till dessa intervjuades vid samma tidpunkt. (Hur urvalet gjordes redovisas närmare i bilaga 2.)

En månad efter frigivningen telefonintervjuades frivårdshandläggarna till 84 (n=85) av de ursprungliga 95. Sex månader efter frigivningen besvarade frivårdshandläggarna frågeformulär för 73 av de ursprungliga 95. Slutligen telefonintervjuades 24 av klienterna sex månader efter frigivningen. En närmare redovisning av urval och bortfall redovisas i bilaga 2.

Urvalet delades in i fyra olika grupper efter tidigare brottsbelastning och strafftid. Indelningen gjordes för att dessa faktorer antas ha betydelse för behovet av insatser. Som låg brottsbelastning räknades högst en tidigare fängelse-döm (exklusive den fängelsedom som de frigavs från villkorligt i november-december 1999). Hög brottsbelastning innebar minst två tidigare fängelsedomar. Kort strafftid innebar mellan 6 och 23 månaders fängelse och lång strafftid tider däröver. Tabell 1 nedan visar urvalet sex månader efter villkorlig frigivning fördelat på dessa urvalsgrupper.

Tabell 1. Urvalet sex månader efter frigivning indelat efter strafftid och brottsbelastning

Brottsbelastning	Strafftid		
	Kort	Lång	Summa
Låg	19	23	42
Hög	12	19	31
Summa	31	42	73

Registerutdrag från belastnings- och misstankeregistret och från det Centrala kriminalvårdsregistret inhämtades från tiden för villkorlig frigivning fram till och med början av september 2000. Rapporten utgår huvudsakligen från handläggarnas uppgifter sex månader efter villkorlig frigivning.

Frivårdens arbete med de villkorligt frigivna

Frivårdens övergripande målsättning är att verka för att klienterna inte återfaller i brott och att deras anpassning i samhället även i övrigt främjas. De medel som används är kontroll, motivations- och påverkansarbete samt förmedling av stöd och hjälp. I frivårdens arbete ingår bland annat att upprätta en behandlingsplan, utreda förutsättningar för lekmanövervakare och att regelbundet sammanträffa med klient och eventuell lekmanövervakare.

Hälften besöktes av frivården inför frigivningen

När frivården har beslutat att en intagen skall stå under övervakning efter frigivningen, skall frivården tillsammans med anstalten förbereda frigivningen. Frivårdshandläggaren skall, om det är möjligt, besöka klienten i anstalten (Förordning om verkställighet av frivårdspåföljder, SFS 1998:642). I de flesta fall hade kontakt upprättats med klienterna före frigivning. En femtedel av klienterna hade dock inte haft någon sådan kontakt med handläggaren. I de flesta fall berodde det på att de fått ärendet sent, till exempel på grund av handläggbyte eller att framställan om övervakning kommit sent. En följd av att frivården och klienten saknar kontakt med varandra före frigivningen kan bli att frivårdens uppgift att förbereda och upprätta en plan för övervakningen försenas. En annan följd är att frivården inte kan delta i frigivningsförberedelserna.

Den kontakt mellan handläggare och klient, som initierades före frigivningen, bestod vanligen av telefonsamtal och innebar sällan besök. Endast hälften av klienterna hade fått besök av sin handläggare före frigivningen. Varför frivården inte hade besökt klienterna i större utsträckning kan delvis bero på att ärendet aktualiserats i ett sent skede av anstaltsvistelsen. För övrigt tycks avståndet till anstalten vara en viktig faktor. Klienter som frigavs från anstalter långt från hemorten blev inte besökta i samma utsträckning som de som frigavs närmare hemorten. Den så kallade närhetsprincipen, som innebär att den intagne i slutskedet av sitt fängelsestraff skall placeras på anstalt nära hemorten, (Proposition 1994/95:124) gäller. En ökad specialisering av anstaltens verksamhet och många andra faktorer som skall vägas in vid en placering, har dock lett till att närhetsprincipen inte längre har samma betydelse. Andelen som fick besök får ändå betraktas som låg, med hänsyn till att förordningen anger att alla intagna om möjligt skall besökas av frivården. Klienter med hög tidigare brottsbelastning hade i mindre utsträckning fått besök av frivården på anstalten, trots att de inför frigivningen hade störst hjälpbehov. Besök av lekmanövervakare före frigivningen skall uppmuntras av frivården.

Frivården deltog sällan i anstalternas behandlingsplaner

En behandlingsplan skall upprättas för varje intagen (1974:248 KvaL). Om den intagne kommer att bli föremål för övervakning skall behandlingsplaneringen ske i samarbete med frivården och övervakaren (ARK 1987:6). Frivårdens uppgift under anstaltsvistelsen är att förbereda och så långt möjligt upprätta en plan för övervakningstiden. Planen skall utgå från den planering som fastställts för verkställigheten i anstalt, men en förnyad bedömning skall dock göras i anslutning till frigivningen (KVVFS 2000:3).

Frivård och anstalt tycks ha samarbetat i liten utsträckning beträffande behandlingsplaneringen. För endast en femtedel av klienterna förekom samarbete enligt frivårdens och kontaktmännens uppgifter. Detta kan i viss mån förklaras av att behandlingsplaner på anstalten saknades. Andra förklaringar kan vara att frivården fått ärendet för sent för att hinna delta, vilket uppgavs av många frivårdshandläggare. Det framgår inte alltid varför frivården fått ärendet för sent.

Behandlingsplaner efter frigivningen dröjde ofta

För att övervakningen skall få ett betydelsefullt innehåll bör en behandlingsplan upprättas i ett tidigt skede. Enligt gällande förordning skall frivården senast en månad efter övervakningens början träffa klienten och upprätta en plan för övervakningen (Förordning om verkställighet av frivårdspåföljder, SFS 1998:642).

En månad efter frigivningen uppgav hälften av handläggarna att en behandlingsplan för övervakningen var upprättad. För det mesta var planen upprättad *efter* frigivningen. Några handläggare höll på att upprätta en behandlingsplan. Så stor andel som 40 procent av handläggarna uppgav att behandlingsplaneringen för övervakningen ännu inte hade påbörjats. Den vanligaste orsaken var att man inte hunnit träffa klienten, vilket vanligen berodde på att klienten uteblivit från ett planerat möte eller inte hört av sig.

Ett stort problem i frivårdens arbete med behandlingsplaner tycks vara att en del klienter undandrar sig kontakt. Att upprätta en behandlingsplan för övervakningen *före* frigivningen kan vara ett sätt att komma tillrätta med problemet.

Behandlingsplanernas innehåll varierade

I behandlingsplanen ingår att fastställa kontaktfrekvens och innehåll i kontakten med övervakare och handläggare (KVVFS 2000:3). De områden som bör uppmärksammas är arbete och utbildning, bostad, ekonomi, fritid, sociala relationer, missbruk och hälsa (ARK 1987:6).

Efter sex månaders övervakning hade någon form av behandlingsplan upprättats i de flesta fall, dock mer eller mindre innehållsrik. I några fall hade enbart kontaktfrekvens planerats, övrigt innehåll i övervakningen saknades. I andra fall var förhållandet omvänt. Kontaktfrekvensen var fastställd i två tredjedelar av behandlingsplanerna.

Det vanligaste målet i behandlingsplanen hade med klientens sysselsättning (arbete, utbildning m.m.) att göra. Andra vanliga mål handlade om bostad och missbruk. Planering som rörde fritid och fysisk hälsa förekom däremot i liten utsträckning.

Få behandlingsplaner reviderades

Klientens aktiva medverkan i behandlingsplanerna skall eftersträvas (KVVFS 2000:3). Enligt handläggarna hade klienterna för det mesta deltagit i planeringen. För de klienter som hade lekmanövervakare hade planeringen i de flesta fall skett i samråd med denne. Att andra medverkade som socialtjänst och anhöriga, var däremot mindre vanligt.

De fåtal klientintervjuer som genomfördes sex månader efter den villkorliga frigivningen och som därför inte är generaliserbara, antyder dock att klienterna inte alltid kände till att det fanns en planering. I vissa fall hade de en annan bild av planeringen än handläggaren. Samma bild framträder när det gäller behandlingsplanering under anstaltstiden. En förklaring till den rådande diskrepansen skulle kunna vara att klienterna inte har uppfattat att en planering har gjorts utifrån de samtal som hållits. Ett sätt att öka klienternas medvetenhet om den planering som finns, skulle kunna vara att ge dem ett skriftligt exemplar av behandlingsplanen (BRÅ, 2000).

En behandlingsplan skall hållas aktuell genom uppföljning och revidering och fungera som ett "levande dokument". Uppföljning och revidering av behandlingsplanen bör ske vid behov, dock minst var tredje månad (KVVFS 2000:3). I endast ett fåtal fall hade planen inte följts alls. Detta berodde genomgående på att klienten inte skött kontakten med frivården, missbrukat alkohol eller narkotika eller blivit frihetsberövad. Endast en femtedel av behandlingsplanerna hade någon gång följts upp och reviderats.

Fler än hälften hade lekmanövervakare

Till övervakare skall en handläggande tjänsteman vid myndigheten eller annan lämplig person förordnas (Förordning 1974:248 § 13 om kriminalvård i anstalt). En övervakare kan således vara en handläggare på frivården eller en lekman. Enligt kriminalvårdens föreskrifter (2000:3) bör frivården dock eftersträva lekmanövervakare. Om klienten inte har något eget förslag på lämplig övervakare bör frivården utse en sådan. Det kan dock i vissa fall föreligga skäl att välja tjänstemannaövervakare, till exempel om klienten lider av psykisk

störning eller sjukdom, har grava missbruksproblem eller om ett alltför stort antal personer redan är inblandade i ärendet. Övervakarens uppgift är att hålla regelbunden tät kontakt med klienten samt att vara till stöd och hjälp för att klienten inte skall återfalla i brott. Frivårdshandläggaren har dock alltid det övergripande ansvaret för övervakningen.

Efter sex månaders övervakning hade 62 procent av klienterna lekmannaövervakare². Huvuddelen av dessa hade förordnats under anstaltstiden. Resultatet ligger väl i linje med Kriminalvårdsstyrelsens direktiv för verksamheten 2000-2002, som anger att lägst 60 procent av klienterna inom frivården skall ha lekmannaövervakare (Kriminalvårdsstyrelsen, 1999a). Det vanligaste skälet till att handläggaren inte förordnat en lekmannaövervakare var att klienten inte ville.

I några fall bedömde frivården klientens situation som alltför komplicerad för en lekmannaövervakare, genom exempelvis missbruk, och valde därför en tjänstemannaövervakare.

Lekmannaövervakarnas yrke varierade. En tendens är att de hade yrken som innebar att de kom i kontakt med kriminalvårdsdömda. De arbetade till exempel inom kriminalvården, polisen, socialtjänsten och vården. Att lekmännen till stor del består av ”professionella amatörer” är något som bekräftas av en tidigare studie om frivårdens arbete med lekmannaövervakare (Svensson, 1994). Handläggarna ansåg i så gott som samtliga fall att lekmannaövervakarnas insatser var goda.

Lekmannaövervakarna hade tätare kontakt med klienterna än tjänstemannaövervakarna

En grundläggande förutsättning för frivårdens arbete med klienterna är en väl fungerande kontakt mellan handläggare, övervakare och klient. Regelbundna personliga sammanträffanden mellan övervakare och klient utgör basen för övervakningsarbetet. I behandlingsplanen skall kontaktfrekvens och innehållet i kontakten mellan övervakare, handläggare och klient bestämmas.

Enligt kriminalvårdens allmänna råd rekommenderas en personlig kontakt mellan handläggare/övervakare och klient *minst* en gång varannan vecka de första fyra månaderna av övervakningen och därefter *minst* en gång i månaden (KVVFS 2000:5)³.

Om klienten har en lekmannaövervakare skall denne varannan månad eller på begäran, avge rapport om klientens förhållanden till frivården (Förordning 1998:642 om verkställighet av frivårdspåföljder). Handläggaren skall, enligt

² Enligt kriminalvårdens egen statistik hade 42 procent av de villkorligt frigivna under övervakning lekmannaövervakare den 10 november 2000.

³ Rekommendationerna trädde i kraft den 1 maj 2000 i anslutning till att datainsamlingen sex månader efter frigivningen påbörjades. Förmodligen hade de inte hunnit påverka verksamheten fullt ut.

föreskrifterna, sammanträffa med klienten och övervakaren regelbundet och minst var tredje månad för att följa upp övervakningen.

En månad efter frigivningen hade kontakt mellan handläggare och klient upprättats i de flesta fall. Ett personligt sammanträffande hade kommit till stånd för två tredjedelar och för ytterligare en tiondel hade kontakten skett per telefon.

Kontakten mellan lekmanövervakare och klient var vanligen tätare än den rekommenderade miniminivån, vilket framgår av tabell 2.

Tabell 2. Kontaktfrekvensen avseende personliga sammanträffanden mellan klient, lekmanövervakare, tjänstemannaövervakare, handläggare (då lekmanövervakare är förordnad) sex månader efter villkorlig frigivning. Procent.

	Lekmanövervakare n=45	Tjänstemannaövervakare n=28	Handläggare ^a n=45
Minst 1 gång/v	27	4	0
2 gånger/månad	47	32	4
1 gång/månad	16	43	18
Mer sällan	4	14	49
Vet inte	4	-	-
Inget svar	2	7	29

a. Med handläggare avses de handläggare som inte är tjänstemannaövervakare utan som förordnat en lekmanövervakare.

Tjänstemannaövervakarna träffade sina klienter mindre ofta än lekmanövervakarna. Skillnaden skulle kunna tolkas som att lekmanövervakaren har ett större engagemang i sitt uppdrag än tjänstemannaövervakaren och därför ägnar mer tid åt att träffa klienten. Om klienten känner lekmanövervakaren sedan tidigare finns dessutom redan en etablerad kontakt.

Frivårdshandläggarnas kontakt med klienten var gles, om det fanns en lekmanövervakare förordnad⁴. Ju oftare lekmanövervakaren träffar klienten, desto mer sällan träffades handläggaren och klienten. Lekmanövervakarens kontakt fick ersätta handläggarens.

Endast fem klienter hade glesare kontakt med sin övervakare än den rekommenderade nivån (minst en gång per månad). I dessa fall hade klienten undandragit sig övervakningen, omhändertagits enligt LVM⁵, dömts för nya brott eller fått arbete utomlands med en, enligt handläggaren, ordnad situation.

Uppföljningsträffar där handläggare, klient och lekmanövervakare deltog, så kallade trepartsmöten, förekom vanligen en gång varannan månad. För drygt en fjärdedel av de klienter som hade lekmanövervakare, hade trepartsmöten bara ägt rum någon enstaka gång eller aldrig.

⁴ Frågan hade dock ett relativt stort bortfall.

⁵ Enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) kan socialtjänsten besluta om tvångsvård vid gravt missbruk.

Samtal dominerade

Vad gör då handläggaren eller övervakaren och klienten när de träffas? Den frågan ställdes med ett antal svarsalternativ till frivårdshandläggarna. Resultatet framgår av tabell 3.

Tabell 3. Innehållet i kontakten med klienten. Procent.^a

	Lekmanna- övervakare	Tjänstemanna- övervakare	Handläggare ^b
Samtal ^c	81	92	89
Kontroll	33	40	37
Praktisk hjälp	35	36	17
Fritidsaktivitet	12	8	0
Vet inte	13		
Övrigt	6	3	1

a. Flera svarsalternativ var möjliga, varför summan av kolumnerna inte blir 100 procent.

b. Med handläggare avses de handläggare som inte är tjänstemannaövervakare, utan som förordnat en lekmanövervakare.

c. I kategorin samtal ingår "samtal om klientens situation" och "strukturerade motivations- och påverkanssamtal".

Lekmanövervakarens och tjänstemannaövervakarens kontakt med klienten tycks i stort sett ha samma innehåll. Något förvånande var att lekmanövervakare inte utförde fritidsaktiviteter tillsammans med klienten i större utsträckning. "Samtal" var det dominerande innehållet i kontakten med klienten både för lekmanövervakare och för tjänstemannaövervakare/handläggare. Förmodligen kan det finnas skillnader i samtalens karaktär beroende på om övervakaren är tjänsteman eller lekman. Men det framgick inte av vårt material. Att det finns både likheter och olikheter kan illustreras med nedanstående kommentarer från några klienter:

- *Det var samtal på hans rum, vilket jag inte gillar. Jag vill hellre gå och fika.*
- *Vi samtalar om det finns problem. Handläggaren frågar om hon kan hjälpa mig och så vill hon veta vad jag gör.*

Några klienter har beskrivit vad som händer under ett möte med lekmanövervakaren:

- *Övervakaren vill veta vad jag gör och hur min situation ser ut.*
- *Vi träffas dagligen på arbetet, även familjevis. Vi äter middag, diskuterar affärer och gemensamma intressen.*

Samtalen tycktes dock vanligen handla om klientens situation oavsett om övervakaren var lekman eller tjänsteman. Endast ett fåtal tjänstemannaövervakare uppgav att samtalen bestod av påverkans- eller motivationsamtal enligt en särskild modell⁶. En liknande dansk undersökning om kriminalvård i frihet fann att samtalen i många fall hade stor betydelse för klienterna (Kyvsgaard, 1998). Genom samtalen fick klienterna möjlighet att prata med någon om sina problem. Samtalen är ett viktigt redskap för frivården och har förmodligen betydelse när det gäller såväl stöd- som kontroll.

⁶ Modellen bestod i några fall av samtal enligt lösningsfokuserad metod, i ett fall av motiverande samtal och i ett fall av strukturerade sexualbrottssamtal.

Brottslighet och annan misskötsamhet under övervakningen

Hälften dömdes eller misstänktes för nya brott efter frigivningen

Återfall i ny brottslighet bland villkorligt frigivna klienter är tämligen vanligt. I kriminalvårdens egna uppföljningar (sex månaders strafftid eller längre) efter ett år, var andelen som återföll och dömdes till ny kriminalvårdspåföljd åren 1994 till 1996 runt 35 procent (Kriminalvårdsstyrelsen, 1999b)⁷. Trots den relativt korta uppföljningstiden i denna undersökning, dömdes närmare en tredjedel (27 personer) av klienterna för nya brott under perioden (registeruppgifter från Kriminalvårdsstyrelsen och Rikspolisstyrelsen).⁸ Samtliga, utom en person,⁹ dömdes till fängelse i mellan en och 20 månader (exklusive förverkande av den tidigare villkorliga friheten). Förutom de klienter som fått nya domar under uppföljningstiden var 18 personer föremål för polisens misstanke om brott till i början av september.¹⁰ Det innebär att mer än hälften av gruppen har dömts eller skäligen misstänkts för återfall i brott efter det att de frigivits från anstalt. I många fall tycks det uppenbart att personen verkligen återvänt till en kriminell karriär, eftersom registeruppgifterna visar att vederbörande förutom en dom *även* erhållit åtalsunderlåtelse och/eller skäligen misstänkts för brott.

Som tabell 4 visar, återfinns de som dömts och/eller misstänkts för nya brott så gott som uteslutande bland de högbelastade kriminalvårdsklienterna, främst bland dem som var dömda till straff mellan sex månader och två år. Endast fem av de 27 personer som återföll tillhörde gruppen lågbelastade.

⁷ För mer exakta definitioner hänvisas till Kriminalvårdsstyrelsens rapport "Åter avsändaren", 1999.

⁸ Siffran gäller de 85 personer som fanns kvar i urvalet en månad efter frigivningen. Det är svårt att fastställa exakt vid vilken tidpunkt brotten begicks eftersom brottsdatum saknas i registeruppgifterna. Uppgifterna gäller i stället doms- eller lagakraftsdatum.

⁹ Denne dömdes till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan.

¹⁰ Siffran kan vara i underkant, då vissa personer kan ha varit föremål för misstanke som upphört efter en tid och därför inte finns med i registret.

Tabell 4. Andelen klienter som dömdes eller misstänktes för brott efter frigivningen, efter brottsbelastning och strafftid, n=85.

Klientgrupp					
Dom/misstanke om brott	Lågbelastade korttidsdömda	Högbelastade korttidsdömda	Högbelastade långtidsdömda	Lågbelastade långtidsdömda	Andel dömda/misstänkta
Ja	38	94	68	22	53
Nej	62	6	32	78	47
Antal personer	21	16	25	23	85

De flesta misskötte övervakningen någon gång

Den person som är villkorligt frigiven skall iaktta skötsamhet, efter förmåga svara för sin försörjning, rätta sig efter meddelad föreskrift samt sköta kontakt med frivården och övervakaren (26 kap 14 § BrB). Med misskötsamhet avses att personen bryter mot de allmänna skötsamhetskraven i Brottsbalken. Frivården skall utreda dessa ärenden snabbt och pröva om åtgärder skall vidtas. Vid allvarlig eller upprepad misskötsamhet anmäls ärendet till övervakningsnämnden (KVVFS 2000:3). Övervakningsnämnden beslutar om åtgärder för personer som står under övervakning och kan bland annat utfärda varning, föreskrifter, förverkande av villkorligt medgiven frihet samt begära en person omhändertagen.

Handläggarna ansåg i de flesta fall att klienterna var mycket eller ganska skötsamma, ändå hade tre fjärdedelar någon gång misskött övervakningen sex månader efter frigivningen. I de flesta fall hade misskötsamheten endast skett vid något enstaka tillfälle.

Endast en tiondel av klienterna ansågs ha misskött övervakningen ofta. Den vanligaste formen av misskötsamhet var att klienten inte hållit överenskommen kontakt med frivården, genom att exempelvis utebli från ett planerat besök eller att inte höra av sig. För övrigt bestod misskötsamheten av missbruk och kriminalitet. Vad gäller missbruk tycks det dock inte finnas någon enhetlig syn på om det är att betrakta som misskötsamhet. Av de klienter som återföll i missbruk ansåg handläggarna att endast en tredjedel hade misskött sig genom sitt missbruk. Detta trots att det i kriminalvårdens allmänna råd (KVVFS 2000:3) uttryckligen står att missbruk av droger och en i övrigt oordnad livsföring, som medför ökad risk för återfall i brott, normalt kan betecknas som misskötsamhet. Om en klient återfaller i alkohol- eller narkotikamissbruk tycks inte vara avgörande för om frivården betecknar det som misskötsamhet, vilket kan förefalla märkligt då narkotikabruk trots allt är ett lagbrott. Inte heller hade det någon betydelse om missbruket pågick vid frågetillfället. Det finns skäl att misstänka att synen på vad som är misskötsamhet kan variera såväl mellan olika handläggare som mellan olika frivårdsenheter.

Få ärenden till övervakningsnämnden

När frivården får kännedom om att en klient har misskött sig skall handläggaren ta ställning till om eventuella åtgärder bör vidtas. Enstaka fall av misskötsamhet, som inte bedöms som allvarlig, kan exempelvis leda till att klienten får en tillsägelse. Nästa steg kan vara att klienten kallas till samtal med kriminalvårdsinspektören. Vid upprepad eller allvarlig misskötsamhet kan ärendet tas upp i övervakningsnämnden.

De flesta klienter, som misskötte övervakningen, fick aldrig mer än en tillsägelse. För en femtedel av de klienter som misskötte övervakningen, ledde tillsägelsen dock till någon åtgärd av övervakningsnämnden. Övervakningsnämnden beslutade om erinran¹¹, varning, omhändertagande och, i något enstaka fall, förverkande av villkorlig del. Inte i något fall fattade övervakningsnämnden beslut om att tilldela klienten någon form av föreskrift.

Vilka rutiner som skall gälla vid misskötsamhet tycks vara en fråga som diskuteras inom de flesta frivårdsenheter. Vid en del frivårdsenheter förekom samtal med kriminalvårdsinspektören (chefssamtal) innan klienten kallades till övervakningsnämnden. Rutinerna omfattade i många fall hur snabbt misskötsamheten skulle åtgärdas. Måttet kunde vara antalet uteblivna besök, hur länge klienten hade misskött sig eller en kombination av båda. Vid några frivårdsenheter anmäldes klienten till övervakningsnämnden redan efter två veckor. I någon enstaka enhet kunde det dröja upp till två månader innan ett fall av misskötsamhet anmäldes. En månad eller två uteblivna besök tycks dock vara ett vanligt riktmärke för när ärendet skall anmälas till övervakningsnämnden.

¹¹ En del övervakningsnämnder använder sig av erinran (en muntlig varning) som föregår varning.

Klienternas situation och frivårdens hjälpinsatser

I detta kapitel belyses klienternas sociala situation inom de områden (bostad, sysselsättning, ekonomi, fysisk och psykisk hälsa, missbruk, socialt kontaktnät och fritid) som studerats i undersökningen. Jämförelsen grundar sig dels på de intagnas egna beskrivningar av hur situationen såg ut inför frigivningen, dels på enkäten till frivårdshandläggarna sex månader efter frigivningen. Att jämförelsen grundar sig på uppgifter från olika källor kan innebära vissa problem när det gäller hur klienternas situation förändrats under den tid som gått sedan frigivningen från anstalt. Uppgiftslämnarna företräder olika grupper, vilka kan ha skilda uppfattningar. Diskrepansen i svaren mellan klienterna och deras kontaktmän vid anstalterna var emellertid relativt måttlig vad gällde den sociala situationen inom de flesta områden.¹²

I kapitlet redovisas också frivårdens hjälpinsatser inom de olika områdena, huvudsakligen utifrån klienternas problembild före frigivningen.

Bostadssituationen förbättrades

Bostadssituationen för de intagna inför frigivningen från anstalt var förhållandevis dystert. Endast en knapp femtedel hade egen bostad. Mer än en tredjedel hade en oklar bostadssituation. Dessa personer visste inte hur deras boende skulle se ut efter frigivningen, antingen hade de något på gång som inte var klart eller så var de bostadslösa.

Sex månader efter frigivningen hade gruppens bostadssituation förbättrats. Enligt frivårdshandläggarna hade lite mer än 40 procent en egen bostad. Sju procent var bostadslösa, några få var intagna för vård eller hade så kallat försöksboende. De övriga klienterna hade någon form av ordnat boende. Några hade emellertid fått en försämrad bostadssituation ett halvår efter frigivningen.

Av dem som saknade ett eget förstahandskontrakt vid frigivningen hade en fjärdedel fått hjälp av frivården. Ett fåtal av dem som hade fått hjälp hade efter sex månader en egen bostad. De övriga hade inte fått en nämnvärt bättre situation än de klienter som *inte* fått någon hjälp. Den typ av hjälp som frivården hade bidragit med, gällde främst samarbete med socialtjänsten för att ordna bostad och förmedling av kontakter och tips om var klienterna kunde vända sig för att söka bostad.

¹² För en mer ingående diskussion av dessa problem hänvisas till bilaga 2.

Inte många hade fått arbete

Många av klienterna i undersökningsgruppen var missnöjda med sin sysselsättningssituation inför frigivningen. Situationen för gruppen som helhet förbättrades heller inte under uppföljningsperioden. Inför frigivningen uppgav en fjärdedel av de intagna att de hade ett fast eller tillfälligt arbete som väntade och 13 procent uppgav att de var arbetslösa. Sex månader efter frigivningen svarade frivårdshandläggarna att omkring en femtedel av klienterna hade fast eller tillfälligt arbete medan 29 procent var arbetslösa.¹³

Av de klienter som *inte* hade en ordnad sysselsättning¹⁴ med arbete eller studier inför frigivningen, hade frivården försökt hjälpa en fjärdedel. Hjälpen bestod huvudsakligen av förmedling av kontakter eller samarbete med andra myndigheter, som socialtjänsten, Arbetsmarknadsinstitutet (AMI) KrAmi¹⁵ eller arbetsförmedlingen. I några fall uppgavs att frivårdsinspektören försökt motivera klienten och att lekmanövervakaren hjälpt till med rekommendation eller kontakter. Ingen av dessa personer hade efter sex månader någon fast sysselsättning med arbete eller studier. Tre personer hade däremot en tillfällig sysselsättning i form av någon arbetsmarknadsåtgärd.

Många klienter fick inte hjälp med motiveringen att de ordnade upp sin situation själva eller fick hjälp av någon annan instans. Med tanke på hur gruppens sysselsättningssituation såg ut, finns anledning att ifrågasätta frivårdens rutiner för uppföljning av åtgärder.

Socialbidrag var den vanligaste försörjningskällan

Försörjning hänger givetvis intimt ihop med sysselsättning. Lite mer än en femtedel av klienterna uppgav i anstaltsintervjuerna att de skulle försörja sig genom arbete efter frigivningen, eventuellt i kombination med något annat. Socialbidrag uppgavs annars som den vanligaste förväntade försörjningskällan (42 procent), i vissa fall i kombination med något annat, som exempelvis arbete, studiemedel, svartarbete eller kriminalitet.

Efter sex månader i frihet hade situationen knappast förbättrats för gruppen. Andelen socialbidragstagare var relativt oförändrad. Socialbidraget ansågs i vissa fall kompletteras med arbete, svartarbete, kriminalitet eller stöd av anhörig. Något mer än en femtedel av klienterna försörjde sig genom arbete, i några fall i kombination med sjukpenning och/eller socialbidrag. I några fall saknade handläggarna kännedom om klienternas försörjningssätt. I ytterligare några fall

¹³ De uppgifter som redovisas här är polariserade, varför den totala summan inte uppgår till 100 procent. För mer detaljerad information hänvisas till bilaga 2.

¹⁴ Pension har här inte kategoriserats som ordnad sysselsättning eftersom den inte avser ålderspension utan sjukpension, vilken kan upphävas.

¹⁵ Samarbete mellan kriminalvården, socialtjänsten och arbetsmarknadsmyndigheterna.

svarade handläggarna att klienterna helt eller delvis försörjde sig på brott.¹⁶ Över huvud taget var klienternas ekonomiska situation besvärlig. Nästan två tredjedelar uppgavs ha skulder och drygt en femtedel ha svårigheter att klara sina utgifter.¹⁷

Frivården hade försökt hjälpa några av dem, som hade en otillfredsställande ekonomisk situation, varav ett par också hade fått det bättre. Insatserna bestod främst av hjälp med att få kontakt med andra myndigheter, som kunde hjälpa till mer praktiskt. Hjälp med att skaffa arbete inryms inte här.

Uppgifterna från handläggarna tyder på att de kan ha uppfattat frågan om hjälp inom det ekonomiska området på olika sätt. De kan dels ha tolkat den som hjälp till försörjning, dels som hjälp med att få till stånd en avbetalning av skulder. Oaktat hur frivårdshandläggarna har uppfattat frågan är det tydligt att ekonomin inte är ett prioriterat område i frivårdens klientarbete. Det kan bero på att det ekonomiska området är kopplat till arbete som, enligt normaliseringsprincipen, åligger andra myndigheter att hjälpa till med. I några fall uppgav handläggarna att klienten saknat betalningsförmåga, vilket kan innebära att frivården kanske inte tycker att det är någon idé att hjälpa klienten med kontakter för att göra en avbetalningsplan eller skuldsanering. Frivårdshandläggarna, vilka vanligen är socionomer, saknar också många gånger kunskap inom dessa områden. I Stockholmsområdet har kriminalvården haft så kallade socialjurister för rådgivning i ekonomiska frågor. Dessa är dock under avveckling och kriminalvården har därför nyligen föreslagit att utbildning av personal skall ske vad gäller ekonomisk planering och skuldsanering (Kriminalvårdstyrelsen, 2000. Frigivningsförberedelser).

Få behövde hjälp med sin fysiska hälsa

Klienternas fysiska hälsa tycktes vara förhållandevis god inför frigivningen. Endast cirka åtta procent uppgav att de hade dålig eller mycket dålig hälsa. Efter sex månaders frihet tycktes hälsan fortfarande vara ganska god för gruppen, med en viss försämring då 17 procent ansågs ha en dålig hälsa. Att hälsan verkar ha försämrats något kan bero på att de intagna under anstaltstiden fick lagad mat på regelbundna tider och vanligen hade tillgång till motion. Hälsan torde förbättras under anstaltstiden, särskilt för de klienter som har grava missbruksproblem, och trots att många anstalter har problem med droger. Efter frigivningen är det troligt att, åtminstone vissa, av dessa klienter tar upp sina gamla drogvanor, varpå hälsan försämrats. Totalt hade åtta personer fått hjälp med sin fysiska hälsa. Hjälpn bestod av motivation till behandling, kontakter med vårdinrättningar och samverkan med andra myndigheter.

¹⁶ När det gäller brottslighet kan man anta att en viss underrepresentation kan föreligga. Dels kan det förväntas att handläggarna inte alltid känner till sådan verksamhet, dels kanske de inte vill ange brottslighet som ett alternativ.

¹⁷ En jämförelse med vad klienterna själva uppgav innan frigivningen visar att fler då uppgav att de både hade skulder och svårigheter att klara sina utgifter.

Många behövde hjälp med sin psykiska hälsa

Frivårdshandläggarna ansåg att lite mer än en fjärdedel av de övervakade klienterna hade dålig eller mycket dålig psykisk hälsa sex månader efter frigivningen. Det är lite mer än vad klienterna själva uppgav under anstaltsintervjuerna. Den psykiska hälsan tycks inte ha förbättrats under tiden efter anstaltsvistelsen enligt klienternas egna uppgifter. Enligt anstaltspersonalens uppgifter skulle klienternas hälsa dock ha förbättrats till viss del, då kontaktmännen ansåg att betydligt fler (37 procent) hade dålig psykisk hälsa en månad före frigivning från anstalt. Bedömningarna skiftar således. Psykisk hälsa kan betraktas som ett ”privat” och därmed känsligt område. Det kan därför finnas en viss underskattning i klienternas egna uppgifter.

Den hjälp som givits var främst att handläggarna och i ett par fall lekmanövervakaren, haft samtal med klienterna. Andra former av hjälp var att frivården hade förmedlade kontakter till psykolog eller psykiatriker eller försökte motivera klienterna till att själva söka sådan kontakt. I något fall hade klienten kontakt med en psykolog som var anställd av kriminalvården.

Många klienter hade fortfarande missbruksproblem

Lite mer än två tredjedelar av klienterna bedömdes ha någon form av missbruksproblem före frigivningen. Frivården hade försökt hjälpa en dryg tredjedel av dem¹⁸. Endast i ett par av dessa fall ansåg frivårdshandläggarna att klienterna inte hade ett pågående missbruk sex månader efter frigivning. I ytterligare ett par fall visste handläggarna inte hur det förhöll sig. Den hjälp som klienterna fått handlade främst om stöd- eller motivationssamtal. Men frivården hade också hjälpt till via lekmanövervakaren, samarbete med andra instanser (socialtjänsten och KrAmi) eller hjälp så att klienten fick behandling på annat håll.

Det är svårt att uttala sig om hur gruppens missbrukssituation egentligen har förändrats eftersom bortfallet är ganska stort (10 personer). Vissa handläggare har också uppgivit att de inte kände till klienternas situation på detta område. Men en del av dem som hade missbruksproblem före frigivningen har trots allt bedömts ha en bättre situation efter sex månaders övervakning.

¹⁸ Enligt en sammanslagning av uppgifter från de intagna själva, kontaktmännen och personakterna. Vad som bedöms som missbruksproblem kan variera beroende på vem som gör bedömningen. I intervjuerna och enkäterna till kriminalvårdens personal, har kontaktmän och frivårdshandläggare själva fått bedöma huruvida klienterna hade missbruksproblem. Klienterna fick uppge konsumtion av alkohol och narkotiska preparat året före anstaltsvistelsen samt hjälpbehov och erhållen hjälp från anstalterna med missbruksproblem.

Socialt kontaktnät – frivården höll sig utanför

Under anstaltsintervjuerna uppgav de intagna att de före straffet hade ett större och mer kriminellt umgänge än vad de skulle ha efter frigivningen. Efter sex månaders frihet tycktes situationen dock ha förändrats tillbaka till gamla mönster. Frivårdshandläggarna bedömde att endast en knapp tredjedel hade ett icke-kriminellt umgänge. Andra ansågs knappt ha något umgänge alls. Det kan bero på att de intagna var för optimistiska i sina bedömningar av livet i frihet. En annan orsak kan vara att parterna har olika uppfattning om vad som menas med kriminellt umgänge.¹⁹ En femtedel av frivårdshandläggarna saknade dock kunskap om sina klienters umgänge.

För en del klienter hade den sociala situationen förändrats under anstaltstiden. Betydligt fler levde i en relation (som gift, sambo eller särbo) före straffet än inför frigivningen. Situationen tycktes inte förändrats nämnvärt för gruppen som helhet under övervakningsperioden. Däremot föreföll vissa förhållanden ha avslutats medan andra hade inletts under övervakningsperioden.

När det gällde det sociala nätverket i övrigt hade klienterna mest kontakt med barnen, följt av mödrarna. Nära en fjärdedel uppgavs bo tillsammans med sina barn, vilket var dubbelt så många som klienterna själva uppgav under anstaltsintervjuerna. Kontakten med syskon, fäder och övrig släkt var sämre, i synnerhet med övrig släkt. Mönstret är detsamma som vid anstaltsintervjuerna. Frivårdshandläggarnas egna kontakter med klienternas nätverk var ringa. I ungefär tio procent hade handläggarna kontakt med klienternas barn, ursprungsfamilj eller släkt. Kontakten med klienternas partners och vänner var något högre. Kriminalvården kan dock inte kontakta anhöriga utan klienternas tillstånd.

Klienterna uppgav att de hade en någorlunda tät kontakt med sitt sociala nätverk under anstaltstiden.²⁰ Sex månader efter frigivningen tycks en viss generell förbättring ha skett. I vissa fall verkar förbättringen varit ganska stor, i andra marginell. Men det var också en del som, enligt frivårdshandläggarnas uppgifter, hade en försämrad situation på detta område.

Frivårdens hjälpinsatser bestod främst av att man förordnade lekmannaövervakare, vilka ansågs kunna bidra med hjälp. I några fall hade frivården arbetat med stöd- eller motivationssamtal och förmedling av kontakter eller tips till exempelvis KRIS²¹ eller socialtjänsten.

När det gäller klienternas sociala relationer saknade frivården kunskap i påfallande många fall, liksom även kontaktmännen vid anstalterna hade gjort. Många av klienterna, ungefär 40 procent, uppgavs sakna behov av hjälp inom detta område. Detta är tydligen ett område där kriminalvården, av någon anledning, håller sig lite utanför.

¹⁹ Anstaltspersonalen trodde att de intagna hade ett mer kriminellt umgänge än vad de själva ansåg att de skulle ha efter frigivningen.

²⁰ Bygger på ett additivt index av variablerna typ av umgänge, kontakt med föräldrar, syskon, släkt, egna barn och partner. Kontakt avser frekvensen och inte kontaktens kvalitet för övrigt.

²¹ Kriminellas Revansch i Samhället, en stödorganisation för före detta kriminella.

Fritid – ett lågprioriterat område

Vid anstaltsintervjuerna uppgav de intagna en stor variation av fritidsintressen. Det mest vanliga var dock någon form av idrott, vilket även kommit fram i kriminalvårdens egna studier (1995:1).²² Det kan hänga ihop med att det oftast brukar finnas tillgång till olika träningsredskap på anstalterna. Det är en fördel om olika fritidsintressen väcks under anstaltsvistelsen, som klienten sedan kan fortsätta utöva i frihet. Det skulle i sig kunna fungera som en brottsavhållande faktor, eftersom ju mer bunden till olika lagliga aktiviteter en person är, desto mindre intresse, tid och möjlighet torde det finnas till att begå brott²³. Det kan således finnas anledning till att försöka främja kriminalvårdsklienternas fritidsintressen.

Frivården sade sig ha hjälpt till på fritidsområdet i cirka en femtedel av fallen. Hjälpen hade främst bestått av att en lekmannaövervakare förordnats. Men lekmannaövervakarna utövade inte i särskilt stor utsträckning några fritidsaktiviteter med klienterna. Det förekom också att handläggaren hade uppmuntrat klienten att ta kontakter med olika föreningar. Drygt en tredjedel av de klienter som tycktes behöva stöd med att utveckla sina fritidsintressen, hade fått hjälp av frivården.

Kontakten med myndigheter och instanser varierade

Inför frigivningen intervjuades klienter om vilka myndigheter som de behövde få kontakt med när de frigavs. Tabell 5 visar att en relativt stor andel saknade kontakt med berörda myndigheter och vårdgivare sex månader efter frigivningen, främst de som inför frigivningen hade behov av kontakt med somatisk sjukvård och missbruksvård.

Tabell 5. Klienternas kontakt med myndigheter sex månader efter frigivning i relation till behovet av kontakt inför frigivningen.

Myndighet/Instans	Antal klienter som hade behov av kontakt inför frigivningen	Andel av dem som hade kontakt 6 månader efter frigivningen. Procent
Socialtjänst	58	69
Arbetsmarknadmyndighet	44	69
Psykiatri	20	55
Somatisk sjukvård	12	33
Missbruksvård	15	31

²² Kriminalvårdsstyrelsen, 1995:1. Vad tycker fångarna? En intervjuundersökning med intagna vid klass III- och IV-anstalter.

²³ Engagemanget i så kallade konventionella aktiviteter är en av hörnstenarna i kontrollteorin, under benämningen involvement. Se Hirschi, 1969.

Tabellen ger en ganska dystert bild av klienternas förmåga att få kontakt med olika hjälpinstanser. En möjlig förklaring kan vara att klienterna inte har prioriterats. De kan dock ha haft kontakter med de angivna myndigheterna efter frigivningen, men kontakten kan ha avslutats. Det kan också vara så att frivårdshandläggaren inte känner till klientens kontakt med andra myndigheter och vårdgivare.

Samarbete med andra myndigheter och instanser

För att klienterna skall få den hjälp de behöver är det viktigt att kriminalvården har ett utvecklat samarbete med andra myndigheter och instanser. Viktiga samarbetspartners är till exempel socialtjänsten och arbetsmarknadsverket. Tabell 6 visar i vilken utsträckning frivården och anstalterna samarbetade med andra myndigheter och instanser samt i vilken utsträckning de tyckte att samarbetet fungerade bra. Tabellen avser frivårdsenheternas respektive anstalternas samarbete generellt och inte samarbete beträffande enskilda klienter.

Tabell 6. Anstalternas och frivårdens samarbete med andra myndigheter och instanser samt kvaliteten i samarbetet²⁴.

Myndigheter/Instanser	Andel handläggare/ kontaktmän som uppgivit samarbete		Andel som ansåg att samarbetet fungerade bra ^a	
	Anstalt	Frivård	Anstalt	Frivård
Socialtjänst	96	100	25	52
Arbetsmarknadsmyndighet	72	85	68	27
Psykiatri	57	97	55	21
Somatisk sjukvård	74	52	80	27
Missbruksvård	--	97	--	53
Kronofogdemyndighet	62	78	75	57
Försäkringskassa	--	70	--	43

a. På frågan fanns tre svarsalternativ; bra, både bra och dåligt och dåligt, varav endast ett alternativ redovisas.

Generellt sett hade frivården ett omfattande samarbete med andra myndigheter. De samarbetade i större utsträckning än anstalterna med socialtjänsten, psykiatri, arbetsmarknadsmyndigheterna och kronofogdemyndigheten. De samarbetade också mycket ofta med missbrukarvården. Här kan det dock vara frågan om en viss överlappning, då socialtjänsten i många fall bekostar missbruksvård och även i vissa fall bedriver egen vård och behandling.

²⁴ Till kontaktmännen ställdes dock inte frågan om samarbetet med missbruksvård och försäkringskassan.

Den somatiska sjukvården var den enda instansen som anstalterna samarbetade mer med än frivården. Det hänger förmodligen samman med att det ofta finns sjukvårdspersonal anställda vid kriminalvårdsanstalterna. Samarbetet sker därmed inom anstalten och kräver inte några externa kontakter. Några frivårdshandläggare ansåg att det inte fanns behov av att samarbeta med somatisk sjukvård, i andra fall kände handläggaren inte till varför samarbete saknades.

Anstalterna var dock, med undantag för samarbetet med socialtjänsten, mer nöjda än frivården med det samarbete som fanns. En förklaring till det kan vara att frivården, på grund av normaliseringsprincipen, i högre grad är beroende av att samarbeta med andra myndigheter. Ett dåligt fungerande samarbete blir troligen därför mer märkbart för frivården. Den externa samverkan som inleds under anstaltstiden kanske inte alltid ger tydliga resultat förrän efter frigivningen, då frivården följer upp kontakterna. Detta kan också vara en orsak till att frivården har en annan bild av samarbetet än anstalterna. Dessutom har kontaktmän och frivårdshandläggare skilda yrkesroller och olika utbildning, vilket kan innebära att de har olika uppfattningar.

Socialtjänsten är frivårdens främsta samverkanspartner och det är viktigt att samarbetet fungerar väl. Frivården var också mer nöjd än anstalterna med samarbetet med socialtjänsten. Hälften av frivårdshandläggarna ansåg att samarbetet fungerade bra. Endast två procent var direkt missnöjda²⁵.

Frivårdshandläggarna var däremot missnöjda med samarbetet med psykiatrin, arbetsmarknadsmyndigheterna och den somatiska sjukvården. Nästan alla uppgav psykiatriens brist på resurser som orsak.

En annan viktig samarbetspartner för frivården är arbetsmarknadsverket. Flera av de handläggare som var missnöjda med samarbetet uppgav att arbetsmarknadsverket saknade resurser och inte intresserade sig för kriminalvårdens klienter. Det finns dock goda exempel på kriminalvårdens samarbete med arbetsmarknadsverket. KrAmi är ett program som drivs i samarbete mellan kriminalvården, arbetsmarknadsinstitutet och socialtjänsten. En nyligen genomförd studie har kunnat visa att KrAmi bidragit till att förbättra arbetssituationen för programdeltagarna (Nyström och Soydan, CUS, Socialstyrelsen, opublicerad). För övrigt uppgav några av frivårdshandläggarna att bristande externt samarbete generellt berodde på tidsbrist.

En sammanfattande bild av den sociala situationen

När det gäller klienternas sociala situation inom de olika områdena (tabell 7), finns knappt någon förbättring under de sex månader som förflutit. Gruppens situation var ungefär likadan vad gäller sysselsättning och försörjning, medan hälsan tycktes ha försämrats.

²⁵ Detta framgår dock inte av tabell 7.

Tabell 7. Andelen klienter med en ordnad situation²⁶ inom olika områden

Område ^a	Före frigivning	Efter frigivning	Antal svarande
Bostad	37	11	72
Sysselsättning	38	37	71
Försörjning	48	54	69
Fysisk hälsa	8	17	72
Psykisk hälsa	16	27	73

a. Socialt umgänge och missbruk har inte tagits med i tabellen eftersom bortfallet var stort och siffrorna osäkra.

Bostadssituationen hade däremot förbättrats under uppföljningsperioden. Betydligt fler hade ett ordnat boende efter sex månaders övervakning än före frigivningen.

När det gäller skillnader i social situation *mellan* de olika klientgrupperna finns vissa tendenser, men få kan säkerställas statistiskt. De högbelastade klienterna hade dock generellt en sämre social situation än de lågbelastade, med ett umgänge som oftare bestod av andra kriminella eller missbrukare och en sämre sysselsättningssituation. De högbelastade korttidsdömda var särskilt utsatta. I den gruppen var samtliga missbrukare och hade åtminstone haft ett återfall i missbruk efter frigivningen.

Hjälpinsatserna

Av undersökningsresultaten framkommer att frivården inte hjälpt till i så stor omfattning, framför allt om man betänker att klienterna bedömts behöva hjälp. I tabell 8 nedan ges en sammanfattning av hur många klienter som handläggarna bedömde behövde hjälp på olika områden och hur stor andel av dessa klienter som fick hjälp av frivården.

De vanligaste orsakerna som frivårdshandläggarna uppgav till att inte ha bistått med hjälp åt de klienter som ändå ansetts behöva det, var att klienterna ordande detta själva eller att det var någon annan instans som hjälpte dem. Omotiverade klienter, eller klienter som inte ville ha hjälp eller inte hade bitt om hjälp samt att kontakten mellan handläggare och klient inte fungerade, var andra vanliga förklaringar. Orsakerna kunde även vara områdesspecifika; på sysselsättningsområdet uppgavs till exempel att vissa klienter av olika skäl var arbetsoförmögna. Vissa missbrukande klienter hade inte fått hjälp därför att de

²⁶ Med ordnad situation avses gällande:

Bostad – bostadslös, intagen för vård, ej löst.

Sysselsättning – arbetslös, svartarbete, kriminalitet.

Försörjning – socialbidrag, svartarbete, kriminalitet.

Umgänge – huvudsakligen bestående av kriminella/missbrukare, knappast något umgänge alls.

Fysisk hälsa – ganska dålig, dålig.

Psykisk hälsa – ganska dålig, dålig.

Missbruk – återfall i missbruk, pågående missbruk.

inte medgav att de hade missbruksproblem, klienter med stora skulder saknade betalningsförmåga och klienter med hälsoproblem hade redan hjälp från sjukvården eller psykiatrin.

Tabell 8. Andelen klienter som fått hjälp av frivården inom olika områden, utifrån antalet klienter som bedömts ha behov av hjälp.

Område	Antal klienter som bedömts behöva hjälp	Andelen klienter som fått hjälp. Procent	Antal svarande inom respektive område
Bostad	34	50	72
Sysselsättning	49	40	70
Ekonomi	49	14	72
Fysisk hälsa	22	36	71
Psykisk hälsa	37	62	70
Missbruk	33	63	67
Socialt nätverk	42	36	72
Fritid	41	37	71

I genomsnitt ansågs klienterna behöva hjälp inom 4,5 områden, men de hade bara fått hjälp inom knappt 2 områden. De områden där handläggarna bedömde att klienterna hade störst behov av hjälp var sysselsättning och ekonomi. Psykisk hälsa, missbruk, sysselsättning och bostad tillhörde de områden som frivården hjälpt till mest med utifrån bedömda behov. Minst hjälp hade klienterna fått med ekonomin. Men även när det gällde fritid och socialt nätverk hade klienterna inte fått särskilt mycket hjälp, trots att de bedömdes ha sådana behov.

Frivården gav mest hjälp åt de klienter som också hade bedömts behöva mest hjälp. De hade alltså riktat sina hjälpsatser. Däremot finns inget samband mellan klienternas egna uppgifter om hur svår den sociala situationen var och i vilken utsträckning frivården hjälpte till. Det innebär att en del klienter, som beskrev sin situation som svår, inte alltid fick hjälp. I vissa fall hjälpte frivården i stället de klienter som beskrev sin situation som god eller någorlunda god. Det är svårt att säga vad denna diskrepans beror på, det är något som bör diskuteras. Med tanke på att klienternas sociala situation efter sex månaders övervakning generellt inte kan beskrivas som tillfredsställande, kanske frivården i större utsträckning bör skaffa kunskap om klienternas situation, även inom sådana områden som kan betraktas som mer privata, som exempelvis det sociala nätverket. Likaså är det viktigt att följa upp klienterna, till exempel att kontrollera att den klient som säger sig ordna sin situation själv verkligen gör det. Frivårdens uppgift kan härvidlag vara komplicerad med tanke på att en del klienter värjer sig för myndigheternas insatser. Andra klienter sköter inte kontakten med frivården. Detta försvårar givetvis frivårdens arbete med återanpassning. Det kan därför se ut som om frivården gör mindre än vad som faktiskt är fallet.

Frivårdens syn på det egna arbetet

Kontakten med klienterna var i de flesta fall god

Handläggarna uppfattade i 76 procent av fallen kontakten med klienten som god. I de fall kontakten ansågs som dålig berodde det på att klienten var negativt inställd till kriminalvården, att klienten misskött kontakten med handläggaren, att handläggaren inte hunnit lära känna klienten eftersom han eller hon endast varit handläggare en begränsad tid eller att klienten hade ett pågående missbruk. Av det fåtal klienter som intervjuades tyckte de flesta att kontakten med handläggaren fungerade bra, i viss mån bättre än vad handläggarna själva tyckte. De flesta handläggarna trodde också att deras klienter var ganska nöjda med dem som handläggare och övervakare.

Frivårdens resurser var ofta otillräckliga

I drygt hälften av fallen uppfattade handläggarna att de saknade möjligheter att arbeta med klienterna på ett tillfredsställande sätt, huvudsakligen på grund av tidsbrist, men också på grund av att samarbetet med klienten eller någon annan myndighet, fungerade dåligt. En tidsstudie inom frivården våren 1997 tyder också på att handläggarna inte ägnar lika mycket tid åt de villkorligt frigivna som åt övriga frivårdsklienter. Den mesta tiden ägnas åt dem som dömts till samhällstjänst, kontraktsvård och intensivövervakning. Ett tecken på det är att de villkorligt frigivna utgjorde en tredjedel av frivårdens klienter, men fick mindre än en fjärdedel av frivårdshandläggarnas tid (Kriminalvårdsstyrelsen, 1998).

Klienternas syn på övervakningen

I den tidigare refererade studien från Danmark om kriminalvård i frihet, konstaterades att klienterna generellt sett var ganska nöjda med övervakningen (Kyvsgaard, 1998). I den här undersökningen har inte samma typ av frågor ställts, utan klienterna har fått ange positiva såväl som negativa sidor av övervakningen. Här följer exempel på några negativa kommentarer om övervakningen:

- *Meningslös, det är omöjligt att kontrollera en person. Övervakaren skulle samarbeta mer med arbetslivet och ge mer praktisk hjälp. För det krävs högre kompetens.*
- *Det gör ingen större nytta, det är inte mycket som frivården har möjlighet att göra, jag kan inte se att det kan förebygga brott.*

Andra kommentarer från klienterna beskrev övervakningens positiva sidor:

- *Man har en person att vända sig till om man får problem, någon att prata med.*
- *Man slipper sitta av hela straffet, får en chans att etablera sig. Man kan få hjälp.*

Diskussion och slutsatser

Syftet med denna delrapport har varit att undersöka hur frivården har arbetat med en grupp villkorligt frigivna klienter under övervakning. För de klienter som skall stå under övervakning efter villkorlig frigivning skall frivården, tillsammans med anstalterna, förbereda frigivningen. När klienterna frigivits skall frivården, genom tillsyn och förmedling av hjälp och stöd, arbeta för att klienterna anpassas tillbaka till samhället och inte återfaller i brott.

Startpunkten för övervakningstiden

Enligt kriminalvårdens riktlinjer skall frivården ta kontakt med de klienter som skall övervakas efter villkorlig frigivning redan under anstaltstiden, helst genom besök. De flesta klienter i undersökningen hade haft kontakt med frivården före frigivningen. Kontakten utgjordes dock vanligen av telefonsamtal, besök var mer ovanliga. Detta verkar huvudsakligen ha berott på de ofta långa avstånden mellan anstalten och hemorten samt att frivården ofta fick ärendena i ett sent skede. Frivården skall även vara delaktig i anstaltens behandlingsplanering i de fall den intagne kommer att ställas under övervakning. Undersökningsresultaten visar emellertid att detta inte var särskilt vanligt förekommande.

I undersökningens första delrapport ("Från anstalt till livet i frihet – inför muck, 2000) konstaterades att anstaltens behandlingsplaner generellt var bristfälliga. När det gäller behandlingsplanerna, som avser övervakningstiden, har det visat sig att många planer inte upprättats inom föreskriven tid, nämligen senast en månad efter frigivningen. Detta förklarades med att frivårdshandläggarna inte hade träffat klienterna inom denna tid. Av den anledningen är det än mer viktigt att kontakt etableras redan inne på anstalterna, så att planering för övervakning kan påbörjas före frigivningen. Eftersom behandlingsplanen kan ses som en utgångspunkt för det vidare arbetet med klienten under övervakningen, är det angeläget att denna upprättas i god tid och sedan revideras vid behov så att det går att följa vad som planerats och den vidare utvecklingen. Även med tanke på att det förekommer byte av frivårdshandläggare bör planerade och genomförda åtgärder dokumenteras så att den nya handläggaren får erforderlig information.

BRÅ:s bedömning: Kriminalvården bör sträva efter att frivården får framställa om övervakning i god tid före frigivningen, så att kontakt kan etableras och både frigivning och övervakning planeras enligt de riktlinjer som finns. Behandlingsplan för övervakningstiden bör kunna påbörjas redan inne på anstalten. Planen bör sedan revideras under övervakningsperioden, så att den hålls aktuell gällande klientens situation.

Återfall i brott och annan misskötsamhet

Något mer än hälften av klienterna misstänktes och/eller dömdes för brott till och med september år 2000. Det var främst de högbelastade klienterna som återföll, i synnerhet de som varit dömda till straff mellan sex månader och två år.

Frivårdshandläggarna ansåg i allmänhet att klienternas skötsamhet var god. Emellertid hade de flesta, åtminstone vid något tillfälle, misskött övervakningen. Det tycks i viss mån saknas enhetlighet i frivården beträffande vad som är att betrakta som misskötsamhet. Alla handläggare verkade inte betrakta missbruk som en form av misskötsamhet, trots att narkotikamissbruk är ett lagbrott och trots att kriminalvårdens allmänna råd (KVVFS 2000:3) tar upp drogmissbruk som en form av misskötsamhet. En tänkbar förklaring är att handläggarna inte vill förstöra ett uppbyggt förtroende mellan sig och klienterna och därmed riskera att klienten undandrar sig kontakt genom att sanktionera missbruksbeteende. Det tycks även saknas gemensamma rutiner för hur misskötsamhet skall hanteras vid de olika frivårdsenheterna beträffande hur snabbt man skall agera och vilka åtgärder som skall sättas in. Från bland annat rättssäkerhets-synpunkt är det angeläget med gemensamma rutiner i detta hänseende. Utövan-det av kontroll är dessutom ett av frivårdens arbetsredskap i övervakningen av villkorligt frigivna. Då skall det också användas på ett ändamålsenligt och effektivt sätt.

När det gäller sanktioner, är tilldelandet av en föreskrift om till exempel missbruksvård, något som övervakningsnämnden kan använda även för gruppen villkorligt frigivna. Detta har dock inte gjorts i något enda fall i undersökningen.

BRÅ:s bedömning: Eftersom återfallsfrekvensen bland villkorligt frigivna är hög, bör frivården både reagera och agera snabbt vid fall av misskötsamhet. Eftersom narkotikamissbruk är ett lagbrott och kan ses som en tydlig riskfaktor för återfall i annan brottslighet, bör frivården särskilt uppmärksamma riktlinjen att drogmissbruk bör betraktas som misskötsamhet. Det är också angeläget att kriminalvården ser över rutinerna för hantering av misskötsamhet vid övervakning och verkar för att skapa gemensamma rutiner för hur frågan skall hanteras, i synnerhet vad gäller missbruk.

Livet i frihet och frivårdens hjälpinsatser

Gruppens sociala situation var efter sex månader i frihet till ganska stor del ordnad. Vid en jämförelse med klienternas egna uppgifter strax före frigivningen från anstalt, tycks den sociala situationen inte ha förbättrats särskilt mycket.

Frivården hade riktat sina hjälpinsatser såtillvida att de klienter som bedömdes ha behov inom olika områden också fick hjälp i större omfattning.

Mest hjälp fick klienterna med missbruk och psykisk hälsa. Även med bostadssituationen fick klienterna relativt mycket hjälp i förhållande till hur hjälpbehövande de bedömdes vara. Det är också det område där klienternas situation förbättrades. Frivården hade dock hjälpt till i mindre utsträckning än vad de bedömde att klienterna hade behov av. I förhållande till klienternas egna uppgifter om sin situation en månad före frigivning tycktes omfattningen av hjälpinsatserna vara ganska blygsamma. Vid en jämförelse av frivårdens olika klientgrupper visar det sig att villkorligt frigivna som grupp ägnas mindre tid än andra frivårdsklienter. Detta har bland annat att göra med att de frigivna klienterna har avtjänat sitt fängelsestraff och att de under anstaltstiden bör ha fått hjälp, åtminstone i viss utsträckning, till skillnad från andra klientgrupper. Resultaten i denna undersökning visar ändå att villkorligt frigivna klienter är en socialt utsatt grupp, som även under övervakningstiden har stora hjälpbehov.

Att frivården inte hjälpte till i större omfattning betyder emellertid inte att de negligerade sina klienter. I ganska många fall uppgavs som orsak att någon annan bistod med hjälp och att klienten ordnade dessa saker på egen hand eller inte ville ha hjälp och att klienten inte skötte kontakten med frivården. Med tanke på hur klienternas sociala situation ändå såg ut är det angeläget att frivården ser till att få information om att klienterna får den hjälp de behöver från annat håll eller om de verkligen är kapabla att själva ta hand om sin situation. De klienter som inte vill ha hjälp är självfallet svåra att hjälpa, men här är det viktigt att frivården arbetar med motivationsarbete. Förutsättningen för att kunna hjälpa dessa klienter är givetvis att först hitta sätt att få dem att sköta kontakten med frivården, vilket betyder att agera snabbt vid misskötsamhet.

När det gällde klienternas sociala nätverk och fritidsintressen saknade frivården ofta kunskap om klienternas situation. Inte heller hade frivården hjälpt till i särskilt stor omfattning, trots att dessa områden ingår som en del av klienternas sociala situation. Det finns inga självklarheter när det gäller olika sociala faktorerens effekt på återfall i brott. Inte heller finns det någon klar enhetlig bild i den vetenskapliga litteraturen (May, 1999). Det är en svår och komplex fråga som inte låter sig besvaras inom ramen för denna undersökning. BRÅ avser dock att studera detta närmare i en senare studie. Oavsett hur sambandet mellan social situation och återfall i brottslighet ser ut är det angeläget att kriminalvården arbetar med dessa frågor, dels med tanke på försöksverksamheten med ”back-door”²⁷ där förutsättningen är att klienternas sociala situation är ordnad, dels av humanitära skäl.

BRÅ:s bedömning: Det är angeläget att frivårdshandläggarna gör en ordentlig bedömning av klienternas behov och arbetar med stringens och systematik i uppföljningen av hjälparbetet. Detta oavsett om klienterna fått hjälp av frivården eller någon annan instans. Det är också av betydelse att frivården arbetar

²⁷ En försöksverksamhet som kommer att påbörjas hösten 2001, där intagna med längre strafftider får möjlighet att avtjäna den sista tiden av straffet utanför anstalt. De intagna kommer istället att ställas under elektronisk intensivövervakning.

med motivationsarbete och att detta arbete sker utifrån en enhetlig praxis och enligt vedertagna modeller.

Samarbetet

Vikten av att olika myndigheter som har hand om samma klienter samarbetar, liksom konklusionen att samarbetet ofta brister, har ofta diskuterats. I denna undersökning handlar det både om kriminalvårdens interna samarbete och samverkan med externa myndigheter och vårdgivare. Beträffande det förstnämnda tycks det finns brister i både kommunikationen och samarbetet mellan anstalt och frivård. Eftersom anstalt och frivård kommer in i olika skeenden under klienternas kriminalvårdstid, är det givetvis mycket viktigt att samarbetet fungerar. Olika personalkategorier med skilda arbetskulturer och arbetssätt kan säkert förklara en del av bristerna vad det gäller kommunikation och arbete. Men övergången mellan anstalt och övervakning bör förbättras.

Frivårdshandläggarna var relativt missnöjda med samarbetet med psykiatri och arbetsmarknadsmyndigheterna och uppgav att dessa instanser inte hade tillräckliga resurser eller inte prioriterade kriminalvårdens klienter. Socialtjänsten är annars frivårdens främsta externa samarbetspartner. De flesta handläggarna ansåg att detta samarbete fungerade bra eller både bra och dåligt. Med tanke på frivårdens ibland bristande kunskap om klienternas förhållanden och att de i vissa fall inte hade bidragit med hjälp, med motiveringen att klienterna fick hjälp av någon annan till exempel socialtjänsten, torde kommunikationskanalerna mellan socialtjänsten och frivården med fördel kunna utvecklas. Emellertid råder sekretess mellan myndigheterna och klienterna måste tillfrågas för att kontakt skall kunna tas. Detta kan vara ett problem om klienterna inte vill att frivården skall ha kontakt med socialtjänsten.

BRÅ:s bedömning: Kriminalvården bör finna bättre former för att utveckla samarbetet mellan anstalt och frivård, för att underlätta klienternas övergång till ett liv i frihet. Det är också av betydelse att de olika myndigheter som handlägger ärenden rörande frivårdens klienter, lägger vikt vid att samverka med varandra. Frivården skulle i detta sammanhang kunna ha en samordnande roll, eftersom kriminalvården ofta inte kan bistå klienterna med den rent praktiska hjälpen, som exempelvis ekonomiskt bistånd eller arbete.

Prioriteringar och arbetssätt

Den sociala situationen för de kriminalvårdsklienter som ingått i denna studie verkar inte, under de sex månader som gått efter frigivningen, ha förbättrats i någon större omfattning. En stor del av dem med hjälpbehov inom ett eller flera områden, hade inte fått hjälp av frivården. För relativt många av de klienter som hade fått hjälp, tycktes situationen ändå inte nämnvärt ha förbättrats. Hur deras situation sett ut utan frivårdens hjälp går dock inte att svara på. Det

är också svårt att renodla frivårdens insatser eftersom det ofta är andra instanser som står för den mer konkreta hjälpen. Frivårdens roll är i stor utsträckning att vara förmedlare av kontakter till andra myndigheter och instanser, som har de praktiska möjligheterna att hjälpa klienterna. Ansvar för att samarbetet fungerar vilar naturligtvis på alla parter, men eftersom kriminalvårdsklienterna endast utgör en liten del av alla klienter för andra myndigheter, ges frivården nästan per automatik ett större ansvar. Att verka för att detta samarbete fungerar väl är därför ett område som frivården bör prioritera.

Arbetet med de villkorligt frigivna klienterna bör planeras väl, både tids- och innehållsmässigt. Detta skulle i praktiken innebära att frivården planerar övervakningen redan före frigivningen i samarbete med anstaltspersonalen och klienten. ASI (Addiction severity index)²⁸ är ett instrument som börjar användas i allt större utsträckning inom kriminalvården. Även för frivården kan det tjäna som ett underlag för att skaffa sig kännedom om klienten och dennes problembild. När klienten sedan frigges har frivården god kunskap om klientens behov och en plan för övervakningen. Denna plan bör sedan revideras allt eftersom klienten fått hjälp och behoven och situationen förändrats. I och med detta följs även de hjälpåtgärder som utförts upp, oavsett om det är frivården, någon annan instans eller klienten själv som har gjort detta.

Med tanke på frivårdens begränsade möjligheter bör man lyfta fram och diskutera frågan om vilken typ av verksamhet och vilka klientgrupper som frivården bör satsa sina ekonomiska och personella resurser på. Frivården hade år 1999 en budget på 608 miljoner kronor, varav 94 miljoner lades på arbetet med villkorligt frigivna klienter. Skall man inom gruppen villkorligt frigivna prioritera de klienter som är motiverade, har en bättre situation och är lättare att arbeta med? Eller skall man satsa resurserna på dem som har störst behov, men som är mycket svårare att hjälpa? Detta är en fråga som här lämnas öppen för kriminalvården och politiker att diskutera.

²⁸ ASI/MAPS är ett system för dokumentation och inventering av klienternas behov på olika områden. En försöksverksamhet har under senare tid pågått inom kriminalvården och är under utveckling.

Referenser

- Brottsförebyggande rådet** (2000). *Från anstalt till livet i frihet – inför muck. BRÅ-rapport 2000:20*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.
- Hirschi** (1969). *Causes of delinquency*. Berkley: University of California Press.
- Justitiedepartementet** (1999). *Regleringsbrev för budgetåret 2000 avseende Brottsförebyggande rådet*. Ju 1999/5826, Ju 1999/4060/KRIM Ju 1999/5160/KRIM.
- Kriminalvårdsstyrelsen** (1995). *Vad tycker fångarna? En intervjuundersökning med intagna vid klass III- och klass IV-anstalter*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvårdsstyrelsen** (1998). *Tidsanvändning inom frivården*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvårdsstyrelsen** (1999a). *Direktiv för verksamheten inom kriminalvården åren 2000-2002*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvårdsstyrelsen** (1999b). *Åter avsändaren – om återfall och återfallsproblematik i kriminalvården*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvårdsstyrelsen** (2000a). *Kriminalvårdens officiella statistik*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvårdsstyrelsen** (2000b). *Frigivningsförberedelser. Problemställningar, genomfört utvecklingsarbete och förslag för framtiden om frigivning från anstalt*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kyvsgaard, B.** (1998). *Kriminalforsorg i frihed – mellem omsorg, hjælp og kontrol*. Köpenhamn: Justitsministeriet.
- May, C.** (1999). *Explaining reconviction following a community sentence: the role of social factors*. London: Home Office.
- Nyström, S. och Soydan, H.** (opublicerad). *KrAmi-rapporten*. Socialstyrelsen.
- Svensson, K.** (1994). *De professionella amatörerna. En rapport om frivårdens arbete med lekmannaövervakare*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen

Bilagor

Bilaga 1. Tabeller

Tabell 1. Klienternas bostadssituation sex månader efter frigivningen, absoluta tal.

Bostadssituation	Antal, enligt handläggarnas uppgifter
Egen bostad	30
Andra hand	6
Delad bostad	11
Inneboende	5
Föräldrar	10
Vård	1
Bostadslös	5
Försöksboende	2
Annat	1
Vet inte	1
Totalt	72

Tabell 2. Klienternas sysselsättning sex månader efter frigivningen, absoluta tal.

Typ av sysselsättning	Antal, enligt handläggarnas uppgifter
Arbete	15
Studier	8
Arbetsmarknadsåtgärd	6
Pension/sjukbidrag	6
Sjukpenning	6
Arbetslös	21
Svartarbete	1
Brottslighet	4
Annat	4
Vet inte	2
Totalt	73

Tabell 3. Klienternas hälsotillstånd sex månader efter frigivningen, enligt handläggarnas uppgifter. Absoluta tal.

Hälsotillstånd	Fysisk hälsa	Psykisk hälsa
Mycket god	14	6
God	27	24
Medelgod	19	23
Dålig	8	17
Mycket dålig	4	3
Totalt	72	73

Tabell 4. Klienternas umgänge sex månader efter frigivningen, absoluta tal.

Typ av umgänge	Antal, enligt handläggarnas uppgifter
Huvudsakligen brottsaktiva/missbrukare	13
Blandat umgänge	12
Huvudsakligen inte brottsaktiva/missbrukare	21
Knappast något umgänge alls	12
Vet inte	15
Totalt	73

Tabell 5. Antal klienter som haft åtminstone ett återfall respektive hade ett pågående missbruk, sex månader efter frigivningen. Handläggarnas uppgifter i absoluta tal.

Missbrukssituation	Återfall	Pågående missbruk
Nej	16	25
Ja	31	20
Vet inte	7	9
Inte relevant	19	19
Totalt	73	73

Tabell 6. Andelen klienter som fått hjälp av frivården och* andelen klienter som handläggarna bedömde hade behov av hjälp, inom respektive område.

Område	Andelen klienter som fått hjälp	Andelen klienter med hjälpbehov
Bostad	17	60
Sysselsättning	21	78
Ekonomi	7	76
Fysisk hälsa	8	48
Psykisk hälsa	24	65
Missbruk	22	64
Socialt nätverk	16	68
Fritid	15	68

*Redovisningen av de klienter som fått hjälp, gäller andelen av *hela gruppen* och inte andelen av dem som ansetts behöva hjälp.

Bilaga 2. Metod

Urval

Urvalet baserades på intagna som har dömts till ett fängelsestraff på minst sex månader (i vissa fall inklusive tidigare förverkad villkorlig frihet) och som skulle frigges under november och december 1999 samt ställas under övervakning. Personer med utvisningsbeslut i domen eller som skulle placeras enligt § 34 (Kval) exkluderades ur urvalet av praktiska skäl. Från den ursprungliga urvalsramen som utgjordes av totalt 557 personer (553 män och 24 kvinnor), valdes 148 personer ut genom ett slumpmässigt urval. Av dessa sorterades 24 personer bort på grund av att de ändå befann sig på § 34-placering, inte skulle ställas under övervakning och inte skulle frigges de aktuella månaderna. Det totala urvalet bestod av 124 personer med ett bortfall på 32 personer (26 procent). Bortfallet berodde på att vissa personer inte ville delta i undersökningen, språkproblem, tidigare frigivning, rymning, förflyttning till annan anstalt som inte kunde spåras och att vissa inbokade intervjuer måste inställas. Två personer ångrade sig när intervjuerna väl skulle äga rum. I dessa fall lades två personer som ingick i populationen till. I ytterligare ett fall gjordes ett tillägg då gruppen högbelastade långtidsdömda drabbats av högre bortfall än de övriga. Efter bortfallet kvarstod 95 intagna (91 män och 4 kvinnor) i urvalet.

95 intagna deltog i intervjuer en månad före frigivningen och intervjuer genomfördes med kontaktmän till 90 av de intagna. Totalt 84 kontaktmän intervjuades, eftersom kontaktmännen i vissa fall var kontaktmän åt flera intagna i urvalet.

En månad efter frigivning bestod urvalet av 85 personer. Bortfallet omfattade tio personer. Orsakerna till bortfallet var att beslut togs om att klienten inte skulle stå under övervakning, beslut om utvisning eller ny fängelsedom under pågående verkställighet. Strukturerade telefonintervjuer utfördes med frivårdshandläggare till 84 av dessa klienter. I ett fall gjordes ingen intervju, då blivande handläggare inte hade tillträtt och tillfällig ersättare saknade kännedom om klienten. Några handläggare ansvarade för mer än en klient i urvalet och deltog således i flera intervjuer. Totalt intervjuades 76 handläggare, som arbetade vid 32 olika frivårdsenheter. Totalt 84 intervjuer utfördes med handläggare på frivården. I ett fall gjordes ingen intervju, då blivande handläggare inte hade tillträtt och tillfällig ersättare saknade kännedom om arbetet med klienten.

Vid nästa undersökningstillfälle, sex månader efter villkorlig frigivning, bestod urvalet av 73 personer. Bortfallet omfattade tolv personer och orsakades av en person som hade avlidit och tre formulär som inte återsändes av frivården. För övrigt utgjordes bortfallet av personer som vi valde att exkludera. Två klienter vars övervakning hade upphört fyra månader efter villkorlig frigivning eller tidigare exkluderades. Vi valde även att exkludera fem klienter som hade haft övervakning i frihet under fyra månader eller mindre. Fyra av dem verkställde fängelsestraff vid undersökningstillfället och en person hade verkställt ett fängelsestraff under övervakningen och var frigiven på nytt med pågående övervakning. Ytterligare en person exkluderades då denne var dömd på nytt till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan. Anledningen till att dessa åtta personer exkluderades var att vi ville studera frivårdens arbete med klienter under övervakning i frihet. Frivårdens arbete med klienter som är frihetsberövade skiljer sig av naturliga skäl från arbetet med klienter under övervakning i frihet, vilket försvårar ett jämförande. De klienter vars övervakning av olika skäl hade upphört i förtid exkluderas därför att undersökningstillfället sex månader efter villkorlig frigivning skulle vara lika för hela

urvalet. Eftersom några handläggare ansvarade för flera klienter kom det in formulär från totalt 67 handläggare.

Till telefonintervjuerna valdes till en början 30 klienter slumpmässigt ut. I de fall där det efter upprepade försök bedömdes som orealistiskt att kunna nå klienten, valdes nya klienter slumpmässigt ut för att ersätta dem. Totalt valdes 38 klienter slumpmässigt ut. Intervjuer genomfördes med 24 klienter. Bortfallet bestod således av totalt 14 personer, varav en person som inte ville delta, tolv personer som inte gick att nå och en person som på grund av språksvårigheter hade svårt att förstå frågorna. Urvalsramen bestod av 82 individer, det vill säga samma urval som medverkade en månad efter villkorlig frigivning, bortsett från en person som avlidit och två personer som vid tidigare intervju inte medgivit fortsatt kontakt. Även personer som återfallit och befann sig frihetsberövade intervjuades således.

Material

Uppgifter samlades in genom personliga intervjuer med kontaktmän och intagna en månad före villkorlig frigivning. Största delen av datamaterialet från dessa intervjuer finns redovisade i den första delrapporten. De frågor som rör frivårdens samarbete med anstalterna redovisas dock i den här rapporten.

Strukturerade telefonintervjuer med frivårdshandläggarna utfördes ungefär en månad efter villkorlig frigivning. Handläggarna tillfrågades om sin kontakt med klienten, om samarbetet med anstalten angående klienten och om verkställighetsplan upprättats och dess innehåll m.m.. Till största delen bestod intervjuschemat av frågor med fasta svarsalternativ, men frågor med öppna svarsalternativ förekom. Intervjuerna tog ungefär tio minuter att genomföra.

Formulär skickades ut till frivårdshandläggarna sex månader efter frigivning. Handläggarna tillfrågades om klienternas situation (bostad, sysselsättning, ekonomi, fysisk och psykisk hälsa, missbruk, socialt kontaktnät och fritidsintressen), hjälp från frivården, hur klienten skötte övervakningen, samarbetet med andra myndigheter eller instanser m.m.. Frågor med både fasta och öppna svarsalternativ användes.

Strukturerade telefonintervjuer utfördes med en del av klienterna sex månader efter villkorlig frigivning. Telefonintervjuerna tog ungefär 15 minuter att genomföra. Klienterna tillfrågades bland annat om frivårdens eventuella hjälp och stöd, kontakten med frivården, övervakningens effekt på kriminalitet och missbruk och deras uppfattning om övervakning generellt. Vid de intervjuer där klienter hade återfallit användes ett annat intervjuschema. Intervjuschemat var i stort sett lika, med den skillnaden att vissa frågor hade omformulerats och att några frågor, som handlade om återfallet, hade lagts till.

Ytterligare data har inhämtats genom registerutdrag från polisens belastnings- och misstankeregister daterat 2000-09-13 och det centrala kriminalvårdsregistret daterat 2000-09-08. Uppgifter från registerutdragen sträcker sig cirka åtta till tio månader efter villkorlig frigivning, beroende på när villkorlig frigivning skedde.

Undersökningens genomförande

För närmare beskrivning av intervjuerna på anstalt ungefär en månad innan frigivning hänvisas till metodavsnittet i tidigare delrapport (BRÅ, 2000).

Telefonintervjuerna utfördes löpande från och med den 7 december 1999 till och med den 11 februari 2000. Tidpunkten för intervjuerna avsåg att ligga så nära som möj-

ligt en månad efter villkorlig frigivning. I praktiken skilde sig tidpunkten för intervjuernas utförande från tio dagar före det tänkta mättillfället till och med 38 dagar efter, med en median på tre dagar efter planerat mättillfälle. Intervjuerna utfördes av fyra olika personer.

Ett utskick gjordes till samtliga frivårdsenheter i april 2000, där de påmindes om projektet och meddelades att BRÅ under maj och juni skulle skicka ut formulär till aktuella handläggare. I utskicket bad vi berörda handläggare meddela om aktuell klient överförs till annan frivård eller om semester eller annan tjänstledighet sammanföll med undersökningstillfället.

Formulären skickades ut löpande från den 26 april 2000 till och med den 6 juni 2000. Det avsedda undersökningstillfället var sex månader efter frigivning och formulären skickades därför ut i nära anslutning till det planerade undersökningstillfället. Enligt instruktionerna hade handläggarna tio dagar på sig att fylla i formuläret och återsända det i ett bifogat returkuvert. Om formuläret inte hade kommit in inom den utsatta svarstiden gjordes flera påminnelser per telefon. I flera fall hade handläggarna inte meddelat semester eller att klienten bytt handläggare, vilket ledde till att vissa formulär tog längre tid att få in. Formulären hade fyllts i från 39 dagar före det avsedda mättillfället till och med 51 dagar efter, medianen låg på fem dagar efter det avsedda mättillfället.

Telefonintervjuer med klienterna sex månader efter frigivning utfördes av två personer. Klienterna hade i tidigare intervju innan frigivningen tillfrågats om inställningen till ny kontakt sex månader efter frigivningen. De som godkänt att vi fick kontakta dem på nytt, vilket var samtliga utom två personer, fick också uppge adress eller telefonnummer eller hänvisa till frivården. Intervjuerna genomfördes löpande för att i så stor utsträckning som möjligt sammanfalla med det önskade undersökningstillfället; sex månader efter villkorlig frigivning. I de fall nya klienter valdes ut för att andra klienter inte gick att nå, kunde inte alltid intervjun genomföras i nära anslutning till det önskade mättillfället. Sex veckor var det längsta som en intervju skilde sig från det önskade undersökningstillfället.

Bearbetningar och analysmetoder

De flesta sambandsanalyserna är genomförda med hjälp av Chi2-analyser. I några fall har sambanden även analyseras med hjälp av bivariata korrelationsanalyser.

Indexen över de intagnas sociala nätverk respektive sociala situation är additiva index. I klienternas sociala nätverk ingår kontaktfrekvensen med barn, mödrar, fäder, övrig släkt, partners och typ av umgänge. När någon i nätverket saknats har en medelpoäng givits. Beträffande klienternas sociala situation ingick de områden som studerats (bostad, sysselsättning, försörjning, hälsa, umgänge, missbruk och fritid). Ett index konstruerades utifrån de intagnas uppgifter före frigivningen och ett index baserades på handläggarnas uppgifter om situationen, exklusive fritid, sex månader efter frigivning. Svaren på de frågor som har ingått i indexen har givits på förhand bestämda värden (0-2), god, medelgod, dålig. Värdena har sedan adderats och sedan analyserats med andra variabler, både som skala och som dikotom variabel.

Problem

I enkätstudier uppstår ofta problem med att uppgiftslämnarna kan tolka frågorna på olika sätt. I enkäter har man inte heller möjlighet att omedelbart reda ut missförstånd. Inte heller finns möjlighet till följdfrågor för att förtydliga svaret. Ibland har det förekommit att det har varit svårt att tyda handläggarnas handstil. I några fall där svaren varit oklara har handläggaren kontaktats för ett förtydligande, men detta har inte varit möjligt i samtliga tveksamma fall.

Förutom det externa bortfall som beskrivits, förekom även ett visst internt bortfall vid enkätundersökningen till frivårdshandläggarna sex månader efter frigivningen. Alla handläggare hade inte alltid besvarat samtliga frågor. Bortfallet mellan olika frågor varierade.

Frivårdshandläggarna tillfrågades om ”*frivården*” hade varit till hjälp inom diverse områden (bostad, sysselsättning, ekonomi m.m.). Med formuleringen har vi förutom handläggarens hjälp även avsett att inkludera den hjälp som lekmannaövervakaren har bistått klienten med. Det går dock inte att utesluta att handläggarna har gjort olika tolkningar av frågan, såtillvida att en del har inkluderat lekmannaövervakarens hjälp och andra enbart skrivit sin egen hjälp. Att klienten hade sin lekmannaövervakare angavs också som orsak till varför frivården inte hade bidragit med hjälp i några få fall. För de klienter som har lekmannaövervakare är det dock sannolikt att stöd och hjälp till största delen förmedlas av lekmannaövervakaren och inte av handläggaren.

Lekmannaövervakarna själva har inte heller använts som källa i den här undersökningen. Klienterna kan därför tänkas ha fått mer hjälp än vad som redovisas av handläggarna, vilket innebär att frivårdens hjälp i viss mån kan ha underskattats.

I avsnittet om de frigivnas situation och frivårdens hjälpinsatser jämförs de intagnas uppgifter om situationen före frigivningen med frivårdshandläggarnas uppgifter sex månader efter villkorlig frigivning. Olika uppgiftslämnare kan få till följd att det är svårt att se vad eventuella förändringar över tid beror på.

English summary

From prison to a life at liberty – on the outside

Published by:

National Council for Crime Prevention (BRÅ)

P.O. Box 1386

SE-111 93 Stockholm

Sweden

Internet: www.bra.se

Reference:

BRÅ-report 2001:2

ISSN 91-38-31771-0

Available in Swedish from:

Fritzes kundservice

SE-106 47 Stockholm

Sweden

The objective of this study is to examine how the prison service works to prepare prisoners for release on parole and to facilitate readjustment to life outside prison. The study follows a group of prison service clients from a point one month prior to their release from prison on parole until approximately six months after their release. One report has already been published from the study (“From prison to a life at liberty – prior to release,” 2000). The current report presents the follow-up work conducted by the probation service in relation to the clients conditionally released from prison, and illuminates the following issues: *The way the probation service has worked with the clients regarding the planning of treatment, lay supervision, maintaining contact with the clients and how noncompliance has been dealt with; the extent to which clients have re-offended following their release on parole; the way the clients’ social situation looked six months after release as compared to how it looked one month prior to discharge from prison; in what ways and to what extent the probation service has worked to help and support the clients; whether different groups of clients have been given help to the same extent; and the level of co-operation between the probation service and other agencies and authorities.*

The report is principally based on information obtained from the clients’ probation officers six months after their release from prison. The material includes information obtained from the probation officers one month after release, information obtained from the inmates themselves prior to release and register data from the Criminal Records and Arrests registers as well as from

the Central Register of the Prison and Probation service. A number of clients were interviewed six months after their release from prison as a means of providing a more qualitative complement to the information provided by the probation officers. A sample of 95 clients was drawn from a group of 557 persons sentenced to at least six months in prison who were due for release in November and December of 1999 and who were to be placed under supervision following their release. The clients were divided into groups on the basis of length of sentence (between six and 23 months, and 24 months and over, respectively) and prior criminal record (at most one prison sentence, and two or more prison sentences, respectively). After six months at liberty under supervision, 73 clients remained in the sample. The remainder had dropped out for various reasons.

The probation service's work with clients released on parole

Prior to the clients' release from prison, contact had been established between the probation service and the majority of the clients, usually by means of telephone conversations. According to regulations, the probation service should visit inmates where possible. Approximately half the clients had been visited by their probation officers.

In only one fifth of the cases had there been cooperation between the prisons and the probation service with regard to the planning of treatment for the client, among other things as a result of the fact that in certain instances, there were no treatment plans in place at the prisons and the probation service had been served with a request for supervision at a rather late stage. The treatment plan that is required with respect to parole supervision had been drawn up within the prescribed time frame – i.e. at the latest, one month after release – in only half of the cases studied. This was usually a result of the fact that the clients had avoided contact with the probation service. In most cases, however, the clients had been included in the planning process. In relation to the treatment plans, follow-up and revision should take place at least every third month, but only a fifth of the plans had been revised at some stage during the follow-up period covered by the study. Almost two-thirds of the clients were supervised by lay supervisors, the majority of whom had been appointed while the client was still in prison. This is in line with the relevant directives. The frequency of contact between supervisors and clients was good, often exceeding the recommended minimum level. The content of the contacts between clients and supervisors and/or probation officers most commonly took the form of conversations. Engaging in some form of leisure pursuit together with the client was unusual, even where the contacts in question were with a lay supervisor.

Crime and other infractions of probation

Half of the clients were convicted and/or suspected by the police of committing new offences during the follow-up period. Those who re-offended came almost

exclusively from among those with the most extensive prior criminal records, particularly those who had been sentenced to a relatively short prison term. The majority had committed at least one infraction of their parole, most often by not maintaining contact in the manner agreed with the probation service. There were also cases, however, where infractions took the form of drug abuse or crime. Despite the fact that drug abuse is a criminal offence and is to be regarded as an infraction of parole according to the general recommendations of the prison and probation service, there appears to be no unitary view of drug abuse within the probation service. The majority of clients who committed infractions were given a reprimand by their probation officer. One-fifth of the cases where the client committed an infraction against the conditions of parole led to sanctions from the probation board by means of reminders, cautions, temporary custody and, in a very few cases, forfeiture of their conditional release from prison. In no case did the probation board choose to issue a written directive to a client committing an infraction.

The situation of clients and the help provided by the probation service

The social situation of the probation service clients did not improve for the most part during the follow up period. The only exception was in the area of the clients' housing status, which had been unsettled for just over half of the cases prior to release as compared to only fifteen per cent after six months of supervision outside prison. Those clients with the most extensive prior criminal records, particularly those serving short prison sentences, remained in the worst position. The probation service had not helped to any great extent when one takes into consideration the situation of the clients and the level of help they were adjudged to need. The most common reasons that help had not been provided were that the clients were unmotivated, did not want help, had not been particularly conscientious in their contacts with the probation service, had managed to sort the situation out for themselves or had received help from another source. The clients were adjudged to need most help in relation to their finances and their employment situation. As regards the clients' social networks, the probation officers were ignorant of their clients' situation to a large extent, as indeed the prison officers had been at the prisons housing the clients prior to release. The probation service nonetheless focused its efforts in such a way that the clients adjudged to be in the greatest need of help were in fact those who received the most help.

The probation service view of its own work and of its cooperation with others

The probation officers usually felt that contacts with clients were good and that clients were satisfied with their work as probation officers or supervisors. Of

the clients who were interviewed over the telephone following their release, the majority were also of the opinion that contacts with the probation service had worked well. The probation officers felt that they did not have sufficient opportunity to deal with their client-related tasks in a satisfactory manner, primarily due to a shortage of time. In addition, clients released on probation are allotted little time in relation to other probation service client groups. Among other things, this may be due to the fact that they have already served their prison term and are assumed to have been given most of the help they need whilst in prison, unlike other clients of the probation service. There is no way, however, that the help provided to the persons included in the study whilst they were in prison could be deemed sufficient. The group as a whole could be described as being quite clearly in need of help. A large part of the task of the probation service is to fulfil an intermediary role, for which reason it is very important that cooperation with other authorities and agencies functions well. Cooperation between the probation service and the social services was deemed to function in this way, whilst the psychiatric services and labour market authorities were not deemed to work together with the probation service to any great extent. The level of resources available to these agencies was felt to be low, and they did not treat probation service clients as a priority.